Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

اوس يې پل پۀ مړو ايرو نشته عالمه
آواره شيدا دغۀ دونيې ملنګ ؤ

آواره شيدا

د کاظم خان شيدا پر شړو ندا و کورنۍ نوې څېړنه

ليکوال

حبيب الله رفيع

۱۳۷۰هـ ش / ۱۹۹۱ع

(c) ketabton.com: The Digital Library

د کتاب نوم : آواره شیدا

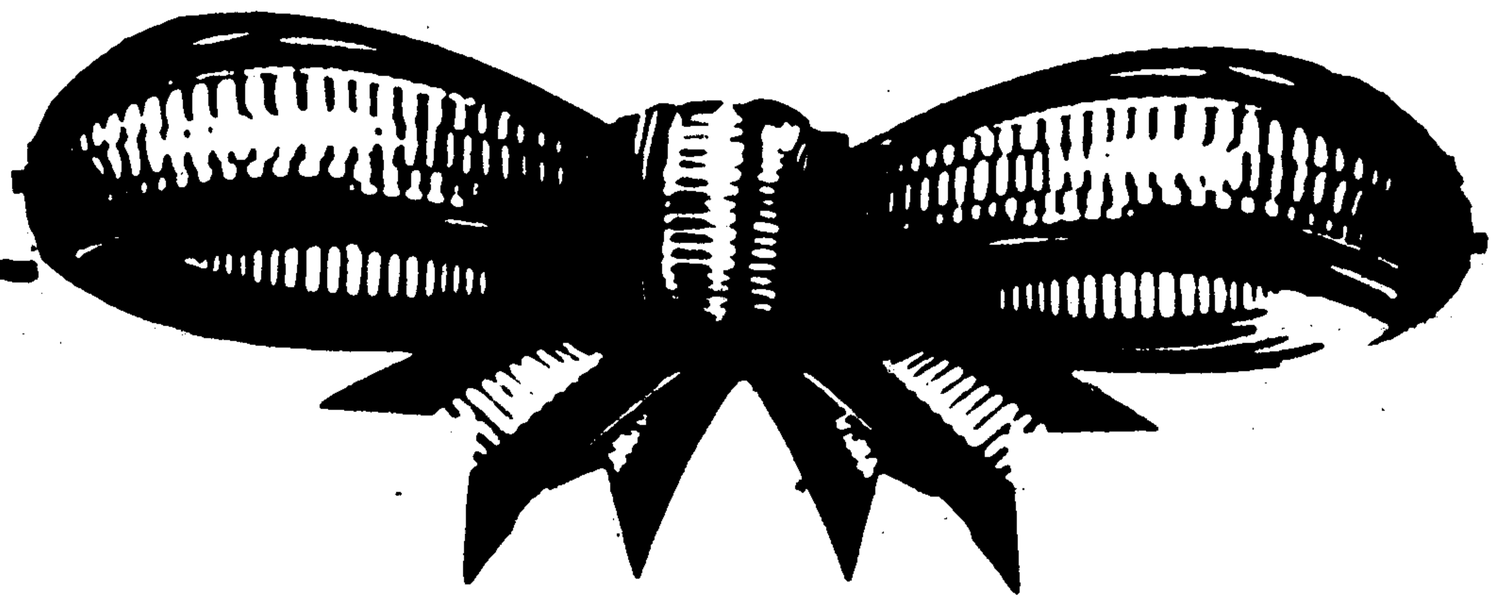
لیکوال : حبیب الله رفیع

خطاط : شهزاده هدوي

خپروونکی: د امان کتاب خپرولو ټولنه

د خپرېدو کال: ۱۹۹۱ع / ۱۳۷۰ هـ ش

(c) ketabton.com: The Digital Library

بسم الله الرحمن الرحيم

د زړه ژړا

++++++++

دا روا ښاد استاد کامل مومند

پۀ نوم

چې د دوی عالمانه شکونه

د دې رسالې د را منځ ته کېدو

سبب شول .

ح - رفیع

(c) ketabton.com: The Digital Library

فهرست

سرلیک مخ

سریزه الف

لومړی څپرکی :

ساوایتونه او اټکلونه ۱

دوهم څپرکی :

شکونه او ټکونه ۷

دریم څپرکی :

سندونه اولاسوندونه ۲۴

څلورم څپرکی :

تر لاسه شوې نتیجه ۸۰

(c) ketabton.com: The Digital Library

سَرِيزه

چې سايه کاندې مدام په سر دستر يو
" شيدا " شام د غريبۍ عجب عالم دی

کاظم خان "شيدا" د پښتو لوی شاعر ؤ، د نازکخيالۍ او موشکافۍ له پلوه ئې هغه بې سياله او بې مثاله ؤ او په دې څانګړنه (خصوصيت) کښې د دغه غوندې شاعر لا په پښتو کښې نه دی تېر شوی . خو لکه څرنګه يې چې شعر او فن ځلاند او معروف دي همدومره يې د ژوند څېره تنګه او تيارې ده ؛ په ځوانۍ کښې له وطنه پردېس شوی او د خپل هنر د شګوفانې او غوړېدلو

موده يې پهٔ غربت ، ښکسی او بې وطنی کښې تېره کړې
ده ؛ دی لهٔ هېواده مهجور او لهٔ خپلوانو نه لیرې وُ ، پهٔ
ګمنامه او ګوښه ګیری کښې يې ژوند کاوهٔ ، نه بل چا د
دهٔ د ژوند پېښې لیکلې او نه ددهٔ لهٔ دې چارسره
مینه وه .

دا پېښه یوازې ددهٔ د ژوند پهٔ باب نهٔ ده پېښه شوې
بلکې د پښتو د زیاتو شاعرانو ژوند پېښې تېې او ورکې
دي او دالړبه یوازې لهٔ پښتو ادیبانو سره نهٔ ده شوې
بلکې د نړیوال (جهاني) ادب زیات شاعران او لیکوال دفن
لهٔ نظره مشهور او معروف دی خو د ژوند پېښو لهٔ خوا
نومورکي او ګمنام .

ګله چې پېښې لیکونکي او ادب څېړونکي د شیدا ژوند
ته متوجه شول ددهٔ پر مرینه تر یوې پېړۍ زیات وخت
او بښتی وُ ، د ژوند څېره يې نوره هم تته شوې وه ، د
پېژندګلوی پهٔ پلونو يې د زمانې بادونو نوې دوړې
هم وروړې او ددهٔ یادونه يې ګرځن کړي وو .

بیا هم پېښې لیکونکو پهٔ یوه خولهٔ ولیکل چې شیدا د
افضل خان زوی ، د اشرف خان لمسی او د خان خوشحال
خان خټک کړوسی دی . پوهٔ یوه پېړۍ دا عنعنوي پېژندګلوي
را روانه وه ، دقیق څېړونکي او عمیق پېښې لیکونکي بې سنده

(c) ketabton.com: The Digital Library

روایتونه نشي قانع کولی نو ځکه کله چې په ۱۹۷۴ع کال
د پښتو نومانډ محقق اړوا ښاد دوست محمد خان کامل
مومند د افضل خان ختک مشهور کتاب " تاریخ مرصع"
خپراوۍ هلته یې د کاظم خان هیڅ څخنه نښانه ونه مونده،
شکونه ورته پیدا شول او پوښتنې یې په ذهن کښې
وکړ ځیدې، په دې بې سنده روایت یې شک وکړ او دا
یې په پټو سترګو تائید نه کړۀ چې کاظم خان د خوشحال خان
ختک کړوسی دی؛ خپلې پوښتنې یې طرح کړې او موضوع یې
بحث ته ورا ندې کړه، بیا نو په موضوع تاودۀ بحثونه وشول
خو موضوع لا یخله پاتې شوه او دا سې سندونه را منځ ته نه
شول چې د دې مدعوي روایت تینګ ملاتړ وکړي او دا ثابته
کړي چې کاظم خان شهدا د خوشال خان ختک کړوسی دی.

زۀ هم د پښتو دیوۀ طالب العلم په ځیث موضوع ورجلب
کړم او سره له دې چې د شیدا غوندې مهجور او آواره یم،
خاطر مې پرېشان او ژوندې پاتې شوی دی خو د خپل ذوق د
تسکین او د ځان بوختولو له پاره په دې برخه کښې
د سندونو په راغونډولو بوخت شوم او غواړم چې په دې
لیکنه کښې د خپلې څېړنې او کړوېږنې نچوړ وړا ندې کړم؛
زۀ به هڅه کوم چې دا موضوع په دا سې سندونو متکي
کړم چې یوازې خیزه شی او دا ثابته کړی چې کاظم خان د خوشال

(c) ketabton.com: The Digital Library

خان خټک کړوسی دی که نه ؟

لږ لوی خدای نه پرې دې لاره کښې توفیق خوا ږم او د

ځان لږ حاله سره وړ د شیدا دا بیت را ځبرکوم :

زړه هسې نه وایم چې فراق ووژلم

حیات خوشته دی ولې بې خونده دی !

پرې مینه

حبیب الله رفیع

پیښور ، کوز تاکل

۱۹۸۷ ـ ۱۰ ـ ۲۱ ع

۱۳۶۶ ـ ۷ ـ ۲۹ هـ ش

۱۴۰۸ ـ ۲ ـ ۲۹ هـ ق

(c) ketabton.com: The Digital Library

لومړی څپرکی

روایتونه او اتکلونه

اوس یې پل په مړو ایرونشته عالمه
آواره شیدا د څۀ دونهې ملنګ ؤ

لومړنی هغه کتابونه چې کاظم خان شیدا د افضل خان خټک زوی، د اشرف خان هجري لمسی او د خوشال خان خټک کړوسی ګڼي : د پښتي حیات خان «حیات افغانی»، د شېرمحمد خان ګنډه پور «خورشید جهان» او د انګریزي ختیځپوهانو راوړتي «پښتو ګرامر» او د پلاوډن د «کلید افغاني» انګلیسي ژباړه دي (۱) خو دوی یوۀهم د خپلې دې خبرې لۀ پاړه ترڅان وړاندې سند نۀ دی بنودلی او بې بنسټه وداني یې کړې ده.

کله چې نیمه پېړۍ (صدۍ) پخوا پۀ افغانستان کښې پۀ

پښتو ادب څېړنې پيل شوې ، افغاني څېړونکو اوپوهانو هم همدا روايات را نقل کړل . اروا بناد علامه عبدالحی حبيبي په « پښتانهٔ شعراء » (۲) ، پوهاند صديق الله رښتين « د پښتو ادب پهٔ تاريخ » (۳) او عبدالرؤف بېنوا « د کاظم شيدا پهٔ ديوان » (۴) کښې د اخبرې راغبرګې کړې .

پهٔ صوبه سرحد کښې هم د پښتو محققينو دهمدې روايت پيروي وکړه ، د روند محقق همېش خليل پهٔ « ديوان کاظم خان شيدا » (۵) ، ډاکټر انوار الحق پهٔ « ديوان کاظم خان شيدا » (۶) او بناغلو رضا همداني او قارغ بخاری پهٔ تاريخ ادبيات سرحد » (۷) او نورو ليکوالوهم پهٔ خپلو مقالو او ليکنو کښې دا روايت و پالهٔ .

اروا بناد استاد کامل مومند چې د « تاريخ مرصع » پهٔ سريزه کښې ددې روايت پهٔ برخه کښې شکونه او پوښتنې راپنځ ته کړې (۸) بياهم بې اثره پاتې شوې او د افغانستان او صوبه سرحد محققينو هماغه زړه لاره و پالله اوبې لهٔ ددې چې کوم شک وښيی شيدا يې د خوشال خان خټک کړوی وبالهٔ . پهٔ ددې برخه کښې د دوو مهمو کتابونو يادونه ضروري ده چې د تاريخ مرصع تر خپرېدو وروسته يو پهٔ کابل او بل پهٔ پېښور کښې خپور شوی دی ؛ « فرهنګ ژبان و ادبيات پښتو » د ځوان محقق بناغلی زلمي هېواد مل

(c) ketabton.com: The Digital Library

اثر چې د پښتنو شاعرانو لخوا مطلبي ژوند لیک دی
په همدې روایت ولاړ دی (۹) او « روهي ادب » د پروفیسر
محمد نواز طائر تألیف چې د پښتو ادب په نوي طرز کښې
تاریخ دی، دا تاریخ هم همدا روایت را اخلي (۱۰) .

پوهاند عبدالشکور رشاد یوا زینی سړی دی چې د
اړوا بناد استاد کامل شکورنه او پوښتنې یادوي او په
خپله کومه پرېکړه نۀ کوي (۱۱) .

د روایاتو لنډیز :

د شیدا ژوند څېړونکو په یادو شوو آثارو کښې
د دۀ د ژوند خاکه داسې جوړه کړې ده :

کاظم خان شیدا د پښتو د مشهور لیکونکي افضل خان
خټک زوی ، د پښتو د نامتو شاعر اشرف خان هجري لمسی
او د پښتو ادب د نو میالي پلار خوشال خان خټک کړوسی دی
د ۱۱۳۵- ۴۰ هـ ق کلونو تر منځ ژیږ پدلی دی .

څۀ وخت چې ددۀ پلار وفات شو نو ددۀ مشر وروړ
اسدالله خان د مشرۍ دستار په سر کړ او د خپل اقتدار
د قیام او استحکام لۀ پاره چې خپلو وروڼو او نورو خپلوانو
ته کوم ناشونې حالات پیدا کړل کاظم خان شیدا په هغې
خوښ نۀ ؤ ان چې احتجاجاً د خپلې برخې جایداد نه هم تېر
شو ؛ پر اسدالله خان تر تولو وروڼو نه کاظم خان ذیات

(c) ketabton.com: The Digital Library

ګران ؤ ، ددۀ پۀ بدګمانۍ چې پوه شو نو ددۀ لۀ زړۀ نه
یې د هر راز شکونو د لرې کولو هڅه وکړه او حتیٰ ددۀ
ته یې نوره ځمکه هم ورو بخښله او د تړۀ لورې هم
ورته پۀ نکاح کړه خو څرنګه چې کاظم خان د خوشال
خان د زامنو او لمسیو ز بون حال د خپل پلار لۀ لاسه
لیدلی ؤ نو ځکه د اسدالله خان لۀ خوا مراعات او بخشش
د هغۀ شکونه نوره هم زیات کړل ... کاظم خان شیدا
خپل کور کلی پریښود ، لۀ خپلوانو خصوصاً خپل ورور
اسدالله خان نه د هر خپه ؤ .

شیدا لومړی کشمیر ته ولاړ ، هلته یې زده کړې وکړې
او کله یې چې څۀ زده کړل سرهند شریف ته ولاړ او
پۀ پای کښې رامپور ته ولاړ چې هلته د نواب فیض الله
خان پښتون ریاست ؤ او نور د هر پښتانۀ هم دلته
و دان وو ؛ نواب دی د میاشتې پۀ زر روپۍ پۀ
ملازمت کښې واخیست .

ددۀ ورور اسدالله خان بیا هم ددۀ دراوستلو
کوښښ وکړ ، دوستان به یې پسې لېږل راليږل خو
ددۀ د هغو نۀ منل . څۀ موده پس اتفاقاً شیدا لۀ خپلو
هندې ملګرو سره د سپل لۀ پاڅه تر حسن ابدال راغلی
ؤ او چې خپلوان یې پرې خبر شول پسې ور غلل خو چې

هـــر څو منتونه يې ورته وکړل شيدا ســرای ته راغی .

کاظم خان شيدا پهٔ سرهند شريف کښې د نقشبنديې طريقې د پير غلام معصوم مريد ؤ . دهٔ پهٔ ۱۱۸۱ هـ ق کال د محمدي صاحبزاده پهٔ غوښتنه خپل ديوان ترتيب او د خپل وروړ پهٔ وساطت يې محمدي صاحبزاده ته وراندې کړ .

د کاظم خان شيدا د وفات تاريخ د يوې قلمي نسخې پهٔ حاشيه د يوهٔ نامعلوم شاعر لهٔ خوا د " دل نظير " لهٔ جملې څخه راايستل شوی چې ۱۱۹۴ هـ ق کال د ی . وايي چې دی پهٔ رامپور کښې مړ شو خو لږه موده پس يې خپل خپلوان ولاړل او د دهٔ نعش يې سرای ته راوړ (۲).

پايليکونه (حواشي):

(۱) اروا بناد استاد کامل مومند ، د تاريخ مرصع سريزه ۴۰ مخ ، ۱۹۷۴ع ، پوهنتون بک ايجنسي ، پېښور . کلشن روه ، د پوهاند عبدالشکور رشاد سريزه ، ۷۲ مخ ، ۱۳۵۶ هـ ش = ۱۹۷۷ع کال ، د پښتو د پيا وړتيا او پر مختيا آمريت ، کابل .

(۲) اروا بناد پوهاند عبدالحی حبيبي ، " پښتانهٔ شعراء " لومړی ټوک ، ۲۵۹ مخ ، ۱۳۴۰ هـ ش = ۱۹۴۱ع کال ، پښتو ټولنهٔ کابل .

(c) ketabton.com: The Digital Library

(۳) پوهاند صدیق الله رښتین ، د پښتو داب تاریخ " ،
۸۰ مخ، ۱۳۲۵ هـ ش = ۱۹۴۶ع ، کال ، پښتو ټولنه، کابل .

(۴) " د کاظم شیدا دیوان " ، د عبدالرؤف بینوا سریزه،
لومړی مخ ، ۱۳۳۰ هـ ش = ۱۹۵۱ع کال ، پښتو ټولنه، کابل .

(۵) " دیوان کاظم خان شیدا "، د هميش خليل سریزه ،
" ط" مخ ، ۱۹۶۵ع کال ، ادارهٔ اشاعت سرحد ، پېښور .

(۶) " دیوان کاظم خان شیدا ـ معه اردو ترجمه " ۳۷ مخ،
یونیورسټي بک ایجنسي ، پېښور .

(۷) رضا همدانی ـ فارغ بخاري ،"تاریخ ادبیات سرحد"
پېښور .

(۸) د " تاریخ مرصع " سریزه ، له ۴ مخ څخه تر ۴۹ مخ پورې .

(۹) زلمی هېواد مل ،" فرهنګ زبان و ادبیات پښتو"
لومړی ټوک ، ۲۶۱ مخ ، ۱۳۵۶ هـ ش / ۱۹۷۷ع کال ، دښوونې
او روزنې وزارت ، د تالیف او ترجمې ریاست ، کابل .

(۱۰) پروفیسر محمد نواز طائر ، " روهي ادب "، دوهم ټوک
۱۰۳ مخ ، ۱۹۷۸ع کال ،پښتو اکیډمي ، پېښور .

(۱۱) ګلشن روه ، د پوهاند رشاد سریزه .

(۱۲) ۱ روایات له یادو شوو کتابونو نه پټه ګډه راستخراج
شوی چې یو د بل بشپړوونکي دي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

دوهم څپرکی

شکونه او تپکونه

بې سوختنه بې مردن دی لکه شمع
د شیدا طور یوځۍ مشکل پسند دی

کله چې ارواښاد استاد کامل مومند د تاریخ مرصع د متن او حاشیو تر بشپړتابۍ وروسته په ۱۹۷۴ع کال کښې په دې کتاب سربیره لیکله نوځرنګه چې د کتاب په متن کښې یې د افضل خان خټک په زامنو کښې د کاظم نوم نۀ ولیدلی او هم د کاظم خان شیدا په دیوان کښې د پلار په مرینه دوې قطعې راغلې وې چې باید د افضل خان د مرګ نېټې تر ې راوتلې وای، لۀ دې کبله چې د ۀ هېڅ داسې باوړ شهادت و نۀ موندچې کاظم خان شیدا

دې د افضل خان زوی وی نوځکه يې د اقطعې هم د افضل خان د مرينې و ننۀ بللې او خپل شکونه او پوښتنې يې په لاندې ډول يادکړل :

۱ـ پۀ تاريخ مرصع کښې زمونږ د مؤرخ افضل خان د زامنو پۀ نامو کښې چې يې يادکړي دي د محمد کاظم، کاظم خان شيدا يا شيدا نامه چېرې نۀ ده راغلې.

۲ـ د کاظم خان شيدا په کښو تاريخي قطعو کښې يوه ددوو وړو نو فتح الله او الله نور پۀ مرينې ده چې کال يې « آهاد قلوب غم » (۱۱۸۹) ښيلی شوی دی ، پۀ مقدمه کښې يې د محمد عابد خان نوم هم پۀ طور د خپل وروړ اخيستلی دی ، لۀ دغو دری واړو نامو يوه هم پۀ تاريخ مرصع کښې د افضل خان د زامنو پۀ نامو کښې تر نظره نۀ راځي .

ترڅو چې ددغو خبرو او مشکلاتو تعلق دی نو کۀ افضل خان پۀ ۱۰۷۵-۷۶ هـ ق کال کښې زېږېدلی وۀ نو پۀ شوال ۱۱۳۶ هـ(*) ق کښې چې تر هغې مودې يې پۀ تاريخ مرصع کښې حالات راوړی، دی به د شپېتو يوشپېتو کالو وۀ نه خو ناممکنه او نه غېر اغلبه ده چې پۀ ۱۱۳۶ هـ ق کښې او ترې پس ته يې نور زامن لونه هم شوی وی،

(*) پۀ اصل کښې سهواً ۱۰۳۶ چاپ شوی دی .

یا داچې په شوال ۱۱۳۶ هـ ق کښې یې ځینې زامن دومره وارهٔ ووچې د هغو د ذکر موقع تر دغه وخته دواقعاتو په بیان کښې رانغله .

۳- شېر محمد خان کنډه پور په تاریخ خورشید جهان کښې وایي : " اشرف خان هم در آن قید خانه خودکشی کرد پس به جای او محمد افضل خان فرزند اشرف خان رئیس شد مگر از نزاع وخدشهٔ بهرام به آرام گذران کرده نمیتوانست درین حالت پرحسرت خوشحال خان وفات کرد و بعد از و بهرام خان نیز مرد و محمد افضل خان شصت ویک سال حکمرانی بالاستقلال نموده انتقال کړ د ؟ " د دکامل صاحب لهٔ نظره دا بیان لهٔ واقعیت سره سم نهٔ دی او دښتیا هم لومړی خوشال خان په ۱۱۰۰ هـ ق کال ، بیا اشرف خان په ۱۱۰۶ هـ ق کال او بیا بهرام خان په ۱۱۲۴ هـ ق کال مړهٔ شوی دی .)

۴- د تاریخ خورشید جهان مولف لیکي چې د بهرام خان د مړینې نه پس افضل خان په استقلال یو شپېتهٔ کاله حکمرانی وکړه ..... بهرام خان د تاریخ مرصع لهٔ رویه په ۱۱۲۴ هـ ق کال وفات شوی نو حاصل یې داشو چې افضل خان تر ۱۱۸۵ هـ ق کال پورې حکومت وکړ او ومړ .....

نو کهٔ کاظم خان دا افضل خان زوی وهٔ او دی او

(c) ketabton.com: The Digital Library

کاظم خان شیدا هم یوکښ وی نو یاخو پهٔ یاده شوې قطعه کښې څهٔ نقص یا غلطي ده یاد تاریخ خورشید جهان پهٔ بیان کښې....

کامل صاحب لیکي : چې خورشید جهان بیا دهرې پښې یادوي د افضل خان د زامنو اسدالله خان او محمد علي خان ترمنځ جګړې یادوي او اسدالله خان پهٔ دې پښو کښې وژل کیږي نو افضل خان داوخت مړ وُ کهٔ ژوندی ؟ کهٔ ژوندی وُ نو څهٔ یې کول ؟ او د دغه ټولو واقعاتو پهٔ دوران کښې پهٔ هکله یې د دغو تاریخونو دلیکونکیو خاموشۍ څهٔ وجه ده ؟ ناممکنه خو نهٔ ده چې څهٔ داسې اوښده رنځورتیا ود پښو شوې وي لکه فالج چې پهٔ ژوند یې لهٔ کاره ویستلی وي خو یاد شوی تاریخ نویسان دا نهٔ وایي بلکې داچې د بحث دلاندې دا ټول واقعات د افضل دمړک نه پس شوي وو ، نو کهٔ داصحیح وي او افضل خان پهٔ ۱۱۸۳ هـ ق کال وفات شوی وي نو پهٔ حسن ابدال کښې به پهٔ ۱۱۷۲ یا ۱۱۷۷ هـ ق(*) د هغهٔ د نهسي خوشحال خان د مرهټیو سره د جنګ کولو او پهٔ شهادت د سپدلو سوال هدو نهٔ پیدا ویږي .....

یا د شوی تاریخونه دهرې تاریخي پښې لیکي خو یو هم سند نهٔ ښیي نو ځکه یې کامل صاحب دهر تاریخي تناقضات دا سپرلي او پهٔ همدې بنا یې پهٔ دې باب خپله پرېکړه داسې کړې ده:

(*) د تاریخ مرصع پهٔ چاپ کښې سهواً دا تاریخونه ۱۰۷۲ - ۱۰۷۷ چاپ شوي دي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

لهٔ پورتنې انتقاده او د شکونو لهٔ اظهاره دا مطلب ښهٔ
دی چې کنه مؤثق یم چې کاظم خان شیدا د تاریخ مرصع دمؤلف
افضل خان زوی نهٔ ؤ او یوې نورې نتیجې ته د توپ وهلو یا د
جدیدې نظریې پېښ کولو شوق لرم بلکې مدعا یې صرف دا
ده چې کهٔ هرڅو د خوشال بابالهٔ کهالهٔ هم او د تاریخ
مرصع د مؤلف افضل خان د زامنو لمسیو معاصرهم وهٔ د
یا د شوو مشکلاتو د نظر دوړاندې دا پهٔ وثوق نهٔ شوویلی
چې د افضل خان بن اشرف خان هجري زوی ؤ او پهٔ
دیوان کښې یې د پلار پهٔ مرګ لیکلې شوې درج تاریخي قطعه
د هغهٔ افضل خان پهٔ مړ ینې ده (۱) .

د پوهاند ربنتین ځوابونه :

د تاریخ مرصع ترخپرېدو څو کاله وروسته پوهاند
صدیق الله ربنتین پهٔ دې اثر یوه انتقادي مقاله وکښله چې د
کابل پوهنتون وېې مجلې نشر کړه ، د دې مقالې لهٔ ټول متن
سره زموږ کار نشته خو د کاظم خان شیدا د بحث پهٔ برخه
کښې د کامل صاحب پهٔ ځواب کښې لیکي :

بنا غلي کامل د سرېزې پهٔ (۳۴-۴۹)(*) مخونو کښې د

(*) پهٔ حقیقت کښې د کاظم خان مربوط بحث د تاریخ مرصع د سرېزې
لهٔ ۳۸ تر ۴۹ مخ پورې را غلی دی .

(c) ketabton.com: The Digital Library

کاظم شیدا او افضل خان د مړینې د تاریخ په باب دوه
څه لیکلي دي خو دخبرو په منځ کښې ورته دا سودا پیدا
شوې چې محمد کاظم دافضل خان زوی د ی اوکه نه ؟

دی خپل شک او شبهه داسې بنکاره کوي :

۱- په تاریخ مرصع کښې دافضل خان په زامنو کښې
د محمد کاظم شیدا ر کاظم شیدا، نوم نه دی راغلی .

۲- کاظم شیدا په یوه قطعه کښې د دوو وروڼو فتح الله
او الله نور د مړک نېټه ۱۱۸۹ ښودلې ده .

۳- د خپل دیوان په مقدمه کښې یې د محمد عابد نوم د
خپل وروړ په طور راوړی دی چې له دغو دریو وارو څخه
دیوه نوم هم د افضل خان په زامنو کښې په تاریخ مرصع
کښې نه دی راغلی .

زما په خیال د بنا غلي کامل دغه ټول سوالونه او پوښتنې
بې ځایه دي .....

په دې باره کښې چې محمد کاظم د افضل خان زوی دی هیڅ
سودا نه ده پکار، ټول خټیځ پوهان لکه راورتې ، هیوز ،
او نور دغه شان د رست افغاني لیکوال دغه خبره مني ؛

په تاریخ مرصع کښې د ۱۱۳۶ هـ ق پورې واقعات راغلي دی
او کاظم شیدا لکه چې د سوانحو څخه یې څرګندیږي د تاریخ
مرصع د لیکلو په وخت د ۱۱۳۶ هـ ق کښې لا ورځې باندې وُ او

(c) ketabton.com: The Digital Library

یالانُڼزین ہدلی .

افضل خان دواقعاتو پۀ منځ کښې د خپلو زامنو نومونه یادوي لکه چې وایي : " فرزندي سعید خان فرځُدان دلاچي وُ، (۴۱۳) مغ . ددُ یوازې د خپلو مشرانو زامنو محمد سعید، محمد علي، محمد حسن، اسدالله، محمد اشرف، سیف الله نومونه یادکړي دي او د محمد کاظم او محمد عابد نومونه یې د وړوکوالي یادنۀ ضرورت لۀ کبله نۀ دي ذکرکړي هرځۀ د فتح او الله نور د وروړ ولې خبره ده دغه دواړه د کاظم شیدا وړونه نۀ دي بلکې نور څوک دي چې د خپلوی یا اشنایۍ پۀ وجه یاد شوي دي .

د کاظم شیدا د خټک ولې او د افضل خان د زوی ولې د پاڼې ددۀ خپل شعرونه پاخۀ شاهدان دی څوځُایه یې خپل خاندان، سرای او افضل آباد پۀ دېره مینه یاد کړي دي... نوخوک چې سرای او افضل اباد پۀ دومره مینه یادوی هغه به ضرور د افضل خان د سترګو تور شیدا وي .

البته بنا غلي کامل ته چې د شیدا پۀ دې قطعه کښې سودا پیدا شوې ده :

چې والد*ې ارتحال وکړ ځای یې جنت شه دنیازغدان وه
تاریخ یې دارنګ درحلت ووې خرد و ما ته دامیاشت دشعبان وه

(*) پۀ مقاله کښې ولد چاپ شوی .

تر اوسه پورې ادبي تاريخونو ددې قطعې په باور د افضل خان د مرګ نېټه ۱۱۸۳هـ ق ښودلې ده نو بناغلي کامل ته هم په دې وجه سودا پرېوتې ده چې که د افضل خان د ژوند کال (۱۰۷۵) وبلل شي نو بيا ددهٔ عمر (۱۰۸) کالو ته رسيږي او دا احتمال به سم نهٔ وي مونږ هم د بناغلي کامل سره په دغه سودا کښې شريک يوخو لهٔ نوې پلټنې څخه داسې ښکاري چې دغه سنه د افضل خان د مرګ سنه نهٔ ده بلکې ددهٔ د کوړې يا په بله ژبه د شيدا د مورد مرينې سته ده .

ددغې رباعي اوله مسره شعري کسر لري او يو سېلاب کمه ده ، بايد داسې ولرستل شي : (چې والدې مې ارتحال وکړ) په دې صورت کښې شعري کسر لهٔ منځه ځي او لس سېلابه پوره کيږي . ددې توجيه په مرسته بناغلي کامل هم د سرېزې په ۳۹ مخ کښې وايي چې ددوهمې رباعي اوله مصرع په دوو نسخو کښې داسې ده:« غم به تر عمره د والدې کړم» لهٔ دې نه خبر کنده شوه چې دغه دواړه څلورېزې يې د والدې دی . لهٔ حالاتو نه داسې ښکاري چې کاظم شيدا د پلار د مرګ په وخت په سرای کښې وُ او دغه رباعي يې په راپور کښې ويلې ده .

بناغلي تقويم الحق کاکاخېل د افضل خان مرګ په (۱۱۵۳هـ) کښې ښودلی دی . بنايي چې دهٔ د افضل خان د نوابۍ دوره چې

(۶۱ کاله) وه د اشرف خان د بند لهٔ وخت نه (۱۰۹۲هـ) حساب کړې وي نو پهٔ دې صورت کښې دغه پورته سنه یې د مرګ نېټه ګڼل کېدای شی . مګر د تاریخ مرصع لهٔ حالاتو داسې ښکاري چې افضل خان تر (۱۱۰۰هـ) پورې لا د نوابۍ پهٔ څوکه نهٔ وُ ناست او دغه اتهٔ کاله یې ټول لهٔ بهرام سره پهٔ جنګ جګړو تېر شوي دي . بنایي چې دهٔ د (۱۱۰۰هـ) پهٔ شاوخوا کښې یا د پلار د مرګ نه پس دغه ځای نیولای وي او (۶۱) کاله یې ریاست کړی وي . نو پهٔ دې حساب ددهٔ د مړینې تاریخ د (۱۱۶۱هـ) پهٔ شا او خوا کښې اټکل کېدای شی (۲) .

د کامل صاحب تکراري دسیځ :

کله چې دپوهاند دبنتین ځوا بیه کامل صاحب ته ورسېدې نو هغهٔ یو ځل بیا د یوهٔ پیاوړي وکیل (ایډوکیټ) پهٔ توګه دخپل د دیځ د دفاع وکړه او اړ شو چې خپل شکونه تکرار کړي او ولیکي :

« لهٔ دهرې مودې راهیسې د نوي دور پهٔ پښتنو لیکوالو کښې مشهورې ده چې د پښتنو نامتو شاعر کاظم خان شیدا د تاریخ مرصع د مؤلف افضل خان خټک زوی دی . هرکله چې د کاظم خان خټک پهٔ دیوان کښې یوه قطعه ده چې دیوان ـ جوړوونکو یې د شاعر د پلار د مرګ تاریخي قطعه ګڼلې

او تاریخ یې (۱۱۸۳ھ) بنیلی دی نو د تاریخ مرصع پهٔ سریزه کښې (مو) پهٔ مفصلو دلیلونو عرض کړی دی چې د تاریخ مرصع د مؤلف افضل خان ترسنه ۱۱۸۳ھ ژوند نهایي غږ اغلب اولهٔ دې کښه د کاظم خان شیدا کهٔ هرڅو خټک اوهم د خوشال بابا لهٔ خاندانه وهٔ د تاریخ مرصع دمؤلف افضل خان زوی کنهل غږ محفوظ دي . علاوه لهٔ دې مې داهم عرض کړی دی چې مونږ د دې خبرې څهٔ معتبر شهادت نهٔ لرو چې هغه شاعر چې کاظم خان شیدا نومیدهٔ او شیدا یې تخلص وهٔ د خوشال بابا د زوی اشرف خان هجری دزوی چې د تاریخ مرصع مؤلف دی لهٔ زامنوڅخه یو دی .

بناغلی پوهاند ربنتین پهٔ دغه لړ کښې انتقاد کوونکی لهٔ ما متفق دی چې د تاریخ مرصع مؤلف افضل خان اغلب چې لهٔ ۱۱۸۳ھ وروسته لا هم ژوندی وهٔ ، دغه تاریخي قطعه هم چې د کاظم خان شیدا د پلار پهٔ مرګ ویلې کنهلې شوې ده او ۱۱۸۳ هجري یې تاریخي کال بنیلی شوی دی لکه دلوې بلې قطعې چې شاعر د خپلې "والدې" (مور) د وفات پهٔ هکله ویلې ده د شاعر د مور پهٔ وفات ویلې شوې کښې .....

د بناغلي پوهاند ربنتین داستدلال نخښه دالیدل شي چې کهٔ هرڅو افضل خان لهٔ کال ۱۱۸۳ھ اکاهوهم وفات شوی وهٔ خو هرکله چې د کاظم خان شیدا پهٔ دیوان کښې داچهرې

(c) ketabton.com: The Digital Library

نشته چې پلار يې په ۱۱۸۳ هـ کښې وفات شوی وۀ ، نو د کاظم
خان شيدا د ديوان لۀ داخلي شهادت ته مونږ د دې خبرې رد
نۀ لرو چې هغه د افضل خان زوی وۀ ....

د بحث لنډولو لۀ پاره به زۀ يو درنګ لره وړم چې
مصرعه هم هغه ډول په کار ده چې څرنګ يې بنا غلی پوهاند
رښتين غوره کړې : "چې والدې مې ارتحال وکړ" نو د دې خبرې
به زياته نه زياته نتيجه داوي چې د تاريخ مرصع مؤلف
افضل خان د ۱۱۸۹ اوهم د ۱۱۸۳ کال هجري نه آګاهومړ
دی ځکه مونږ سره به د کاظم خان شيدا د ديوان د داخلي
شهادت په بنا د دې خبرې رد نۀ وي چې کاظم خان شيدا
د افضل خان د تاريخ مرصع د مؤلف زوی دی . خو د
ثبوت بار به په هغه چا وي چې د يوې خبرې دعوی کوي،
کۀ مونږ د کاظم خان شيدا د افضل خان موصوف د زوی
کېدلو دعوې رد نۀ لرو نو په دا دعوی نۀ ثابتيږي .
سوال دا دی چې د دعوې ثبوت څۀ دی ؟

بنا غلی پوهاند رښتين د خپل موقف په تاييد کښې چې
کومې خبرې کوي دادي :

"۱" د شيدا هغه شعرونه چې تر اوسه د ځينو کېدل ، سرای
او د خوشال بابا ځکه سره تعلق او مينه .

"۲" ټول ختيځ پوهان لکه راورټي ، هيورز د غه شان درست

(c) ketabton.com: The Digital Library

افغاني ليکوال د دغه خبره منې .

"۳" افضل خان د واقعاتو پهٔ منځ کښې يوازې د خپلو مشرانو نامنو نومونه يادکړي دي او د محمد کاظم او محمد عابد نومونه يې د وړوکوالي يادنهٔ ضرورت لهٔ امله نهٔ دي ذکر کړي ..... فتح الله او الله نور د کاظم وروڼه نه بلکې داشنايې پهٔ وجه يادشوي دي .

ترخوچې د وړومبۍ خبرې تعلق دی نو ما هم داخبرې منلې چې کاظم خان شيدا خټک او اصلاً د سرای اوسېدونکی ؤ بلکې داهم چې دخوشحال بابا لهٔ خاندانه ؤ .... خو دغه ګردې خبرې .... دهغهٔ د مشر زوی اشرف خان دزوی زوی کېدل څنګه ثابتوي ؟.... د دوهمې خبرې پهٔ باب به عرض وکړم ختيځ پوهانو چې کوم کار کړی دی سره ددې چې بايد ورته پهٔ درونډ نظر وکتل شي لهٔ انتقاده پورته نهٔ دي . وړومبۍ لهٔ دې چې زهٔ پهٔ دغه لړ کښې د ختيځ پوهانو ځينې دېر و سختو غلطو ته ګوته ونيسم ما د پادري هيونز پهٔ آثارو کښې چېرې داخبره ونهٔ ليدله چې کاظم خان شيدا دافضل خان زوی دی ..... البته پلاوړن دهيوز د کليد افغاني انګريزي ژباړونکي شيدا د افضل خان لهٔ زامنو ځنې يادکړی دی او داورتي هم ضرور هغه د افضل خان زوی بللی دی ... ما چې د دغه شهادت معتبر نهٔ دی

کنهلی نو د خپل مؤقف د پاره هي په سریزه کښې څخو په
تفصیل دلایل ورکړي دي ، دلته به په لنډه دومره ووایم
چې راورتي ، پلاوډن ، شېر محمد کنډه پور او محمد حیات خان
کهتر هم دیوې زمانې خلک وو ، د شېر محمد خان او محمد
حیات خان کتابونه له تاریخي حیثیته د هرکم پایه کتابونه
دي ..... راورتي په پښتو مینوکښې د مرستې ، پوهې
او خدمت له روپه یو اوچت او جوت مقام لرونکی دی او
دکلید افغاني په انګریزي ترجمه د پلاوډن حواشي هم
د هغه په علمي ذوق لا محققانه مزاج دلالت کوي خو د شېر
محمد خان کنډه پور او محمد حیات خان کهتر او که د راورتي او
پلاوډن وینا وې دیوې داسې خبرې په هکله چې د هغوي
له زمانې نه د هره آګاهي وي ځان له سند نشي کېدلی ، بیا یوه
هم د خپل بیان د پاڼې نه د ستاویزې نه د زباني سند
یا شهادت چېرې حواله ورکړې ده .... اوس باید چې د
یا دو شو و ختیځ پوهانو د ځینې سختو غلطیو چې څه خو
لطف هم لري ننباندې وکړم (بیا اروابنا د کامل د ځینې ختیځ
پوهانو جالبې غلطۍ په کوته کوي) ....

پاتې شوه د بناغلي پوهاند ربنتین د اخبره چې افضل خان د
واقعاتو په منځ کښې سرپې د خپلو مشرانو زامنو نومونه اخیستي
دي او د کاظم خان شیدا او عابد خان نامې یې دهغو دکوچنیوالي یا د

(c) ketabton.com: The Digital Library

ضرورت د نشتوالي لۀ رويه چېرې نۀ دي اخيستلې او دا چې
فتح الله او الله نور د کاظم خان نسبي وروڼه نۀ دي دوستان
يې دي او دې د پاڑې يې ورته وروڼه ويلي دي . د ستا يلي
پوهاند مطلب دا دی چې کاظم خان شيدا دافضل خان زوی دی
او هم عابد خان .... او سرېپ پۀ دې وجه چې د ديلو نومونه
چېرې پۀ تاريخ مرصع کښې نۀ دي راغلي دانشر ويلی چې دوي
د افضل خان زامن نۀ دي . کۀ دا خبره منلې شوې وي چې کاظم
خان او عابد خان د افضل خان زامن دي اوپوښتنه کوونکی او
پوښتنه کېدونکی يې پۀ باب څۀ اختلاف نۀ لري نو د دې پوښتنې
چې پۀ تاريخ مرصع کښې دا دواړه ولې مؤلف پۀ خپلو زامنوکښې
نۀ دي يادکړي ، پۀ ځواب کښې ويل کېدی شي چې لۀ دې کبله
چې دهر واړۀ به وو او د واقعاتو سره چې کتاب کښې بيان
شوي دي د تعلق نۀ لرلو پۀ سبب يې د يادولو ضرورت نۀ
ؤ خو هر کله چې بحث کېدونکې خبره تنازعه وي او يو فريق يې د
اثبات پۀ هکله شهادت ووايي چې يو خو اخو شهادت ناقص او
نامعتبر دی او دې سره پۀ تاريخ مرصع کښې چې مؤلف پۀ کښې
د خپلو کښو زامنو نامې يادوي نۀ خو چېرته د کاظم خان شيدا
او نه د هغو کسانو چې دی يې خپل وروڼه بولي نامې چېرې ليدۀ
شي نو دغه ځواب به چې ښاغلي پوهاند ربښتين کړی دی موزون
نۀ وي . دلته به دا ويل بې ځايه نۀ وي چې مونږ ته دافضل

خان د خپل بيان لهٔ رويه د هغهٔ دوه بيبيانې معلومې دي
يوه يې د ماما لور چې بې اولاده وه او دوهمه چې د محمد
علي خان دوي والده وه . ددغې بي بي د حق رسيد و ذکر
افضل خان د ۱۱۳۰ هـ ق د وا قعاتو پهٔ ضمن کښې کړي . تردغه
وخته او تر دې ځايه وړ د شپږو کسانو نامې لولو چې افضل
خان پهٔ کښې هر يو د زوی يا فرزند پهٔ طور يادکړی دی،
هغه نامې دا دي : محمد علي خان ، محمد حسن خان ، اسدالله خان
محمد اشرف خان ، سعيد خان ، سيف الله خان . د نورچا نامه
پهٔ دغه طور نه ده اخستلې شوی ؛ کېدی شي چې افضل خان
د هغه وخت نه پس بل واده لا نوره ودونه کړي وي او دا
هم ضروري نهٔ ده چې د غه شپږ زامن هم لهٔ يوې بي بي
شوي وي خو د دغو خبرو پهٔ هکله چې ممکن خو دي موږ
لا تر اوسه هيڅ شهادت نهٔ لرو . د بناغلي پوهاند رښتين
داوينا هم دليل غواړي چې فتح الله او الله نور صرف د دوستي
لهٔ مخې کاظم خان شيدا وروڼه يادکړي دي ، هرکله چې پهٔ
واضحو الفاظو کښې يې ورله وروڼه ويلي دي او پهٔ متعلقه
قطعه کښې دا سې هيڅ توره يا توري نشته چې ورسره يې د
دوستي ، اشنايي نغوته کوي نوحقيقي معنىٰ پرې اينښې مجازي
معنىٰ کول څهٔ جواز نهٔ لري .

هرکله چې مالهٔ دې خبرې د تاريخ مرصع پهٔ سريزه کښې

سکوت انکار نۀ دی کړی چې کاظم خان شیدا د تاریخ مرصع د مؤلف افضل خان زوی دی ځکه چې د ثبوت پې نشتوالی دیوې خبرې د نادرستۍ یا غلطۍ کېدلو ثبوت نۀ دی نو مالۀ خپله اندې بحث پۀ احتیاط راتلل کړی دی ....

اوس نو د پښتنو لیکوالو نکیو خصوصاً څېړونکیو خو بنه ده چې (پۀ) دغه باره کښې د راورتې وغیره پۀ وینا قناعت کوې اوکۀ د نورو لټون ضرورت هم محسوسوې ....

کامل صاحب پۀ خپل "۱۶۳۰ع" نومې اثر کښې پۀ دې هم بسنه نۀ کوې ، پۀ کاظم خان شیدا پسې نور لټون هم کوې لۀ "تذکرۀ انتخاب یا دکار" او "تذکرۀ کاملان رامپور" څخه هم (چې دوې معتبرې هندې تذکرې دي) ددۀ پۀ باب معلومات راخلي خو هلته هم دا پۀ لاس نۀ ورځي چې کاظم خان شیدا د افضل خان خټک زوی دی او ددۀ د ژوند پۀ باب لۀ ځینې نورو مشکلاتو سره هم مخامخ کیږي چې دلته یې راوړل اوښ دیږي خو پۀ پای کښې وائي :

پۀ اخره یوځل د بنا غلیو لوستونکیو (څخه پۀ) بخښنې غوښتلو سره ددې خبرې تکرار کوم چې ما د دې خبرې نه سکوت انکار نۀ دی کړی چې شیدا د تاریخ مرصع د مؤلف افضل خان زوی وۀ ، بلکې د تاریخ مرصع پۀ سریزې کښې مې د هغو مشکلاتو نشاندهي کول مقصد وو چې لۀ ورایه یې موږه

(c) ketabton.com: The Digital Library

پېڅه وثوق سره نه شو ویلی چې کاظم خان شیدا دستایلي افضل خان زوی وه نوکه مرن پېڅه دې باب خپل لټون او مرسته جاري وساتو نو هغې زیان به یې نه وي او زه پرې خپه نه یم که نتیجه یې د ښاغلي پوهاند ډېنټین د موقف پېڅه تایید کښې راوخېژي لا به خرڅحال یم که دغه کار هم زما پېڅه کوشش وشی (۳).

پایلیکونه (حواشي):

---

(۱) د تفصیل لپاره وګورئ: "تاریخ مرصع" د استاد کامل مومند سریزه، ۳۸-۴۹ مخونه.

(۲) پوهاند صدیق الله ډېنټین "تاریخ مرصع" (مقاله) وېرمه (مجله) ۲۱ کال، ۲ګڼه، ۵۴-۵۶ مخونه، ۱۳۵۶ هش/۱۹۷۷ع کابل پوهنتون، د ادبیاتو پوهنځی، کابل.

(۳) د تفصیل لپاره وګورئ: د اړوا بناد استاد دوست محمد کامل مومند "۱۶۳۰ع" نومیالی اثر، ۱۴۷-۱۶۶، ۲۰۵-۲۲۹ مخونه، ۱۹۸۵ع، د چاپ زی، پېښور.

(c) ketabton.com: The Digital Library

درسیم څپرکی

سندونه او لاسوندونه

د افغان لهٔ شعراء پهٔ شیدا باندې
د ادب پهٔ مقتضی د خان شرف دی

د پښتو لوی ، نامتو او ایماندار محقق استاد کامل مومند دې خدای و بخښي ، هغوي مخکښې لهٔ دې چې د دې کشالې پهٔ حل بریالی شي وفات شو ، نهٔ پهٔ داسې حال کښې چې د دوی پاک روح ته دعا کاني استوم پهٔ دې خبر نه کښې هڅه کوم چې د باورې سندونو او لاسوندونو (دستاویزاتو) پهٔ رڼا کښې موضوع و سپړم او پهٔ دې باب غواړم قدم پهٔ قدم وړاندې ولاړ شم .

لومړی ؛ د شیدا د دیوان لاسوندونه :

۱ـ کاظم خان شیدا ختک دی ، ختکمتوب یې د دیوان له سریزې څخه چې ددۀ په خپل قلم ده او هم له متن څخه څرګندیږي.

شیدا د دیوان په سریزه کښې وایي : " راقم ددې صحیفې محمد کاظم ، شیدا تخلص ، ختک نسب ، حنفي مذهب ، نقشبندي مشرب..."

او د دیوان په متن کښې داسې وائي :

که دې جام لکه حباب و نه نیو سیند ته
آفرین دې په همت شیدا ختکه

+++

خشوع نشان دی د نیکبختیه
که دې روزي شي شیدا ختکه !

۲ـ شیدا د خان (خوشال خان خټک) د خاندان غړی دی او دا ارتباط په شاعرانه الفاظو کښې داسې څرګندوي ؛

په دا هونبره پښتنو کښې بیا په ژبه د پښتو کښې
په دا فن کښې خو اشخاص دي چې په نزد د خرد خاص دي
چې خوشکوی و همه دان دي د هر زمون د خاندان دي

.....

د پښتو شعر معلوم ؤ په معنیٰ کښې کالمعدوم ؤ
چې قلم په لاس د خان شهٔ مـ ـدي لوی دیوان شهٔ

(c) ketabton.com: The Digital Library

تصانیف یې فراوان شول　　مستعد د درست افغان شول
سلاست د عبارات هم　　لطافت د اشارات هم
د هر وقت د معاني هم　　بلکې خو د همه دانې هم
په کلام کښې یې ظاهره　　په اقلام کښې یې باهره
سلیقه یې کړه عیانه　　طریقه یې کړه بیانه
هر شاعر چې د افغان دی　　ریزه چین د خان دخوان دی
في المثل که بل مهتاب وي　　مستفید د دې آفتاب وی
چې په غرونو شي لاړ صافه　　قافله دروي تر قافه
چې وي پل په دریا باندې　　څوک به غم د شنا کاندې
له حسده که ضاف زړه کړې　　په دا کار کښې انصاف وکړې
خان ممتاز د تمام روه دی　　بل استاد د دې کروه دی
په میدان د ممتاز انو　　همعنان د برق تاز انو

او ترخان راوروسته څان ته وار سپرې :

ما چې دا کلام اداکړ　　نوی طرز مې را پیدا کړ
په پښتو کښې کویا خاص یم　　سزاوار د اختصاص یم
چې په لاس د خان قلم وُ　　قلمرو یې دا عالم وُ
هغه وخت که دا سواد وی　　په کاغذ بویه چې صاد وی

او بیا وایي :

شیدا خان به دې کا میر د شاعرانو
که مزار و ته یې عرض د تا انشاء شي

او همدا د نوي طرز د ايجاد لۀ امله خپل کلام ترتولو لوړ کنې خو يوازې خان ځکه ترځان لوړ بولي چې د ادب مقتضي داده يعنې هغه يې دکورنۍ مشر دی:

د افغان لۀ شعراء پۀ شيدا باندې
د ادب پۀ مقتضی د خان شرف دی

۴- شيدا د سرای او سېدونکی ؤ او پۀ خپله وينا کښې د سرای يادونه ډېره کوی. لومړی سرای هلته يادوي چې د خوشال بابا ستاينه کوي او وايي:

"سرای" مطلع د دې آفتاب دی — پۀ عالم يې هرځای تاب دی
پکښې هسې شان نکات دي — چې نازک لکه ذرات دي
پۀ رنګين خيال رنګين دي — سر تر پايه ګلزمين دي
دا قطعه ده ګل افشانه — رنګينه تر بدخشانه
کۀ انصاف کړې قابل خيزدی — دا بهار عنادل خيز دی
هم يې بنه آب وهوا شته — بلبلان يې خوشنوا شته
هر بلبل يې خوش آهنګ دی — د خيال ګل يې رنګا رنګ دی
کۀ يې بحر يا يې بر دی — کۀ يې سمه يا يې غر دی
کۀ يې باغ يا يې صحرا ده — کۀ يې خار يا يې خارا ده
کۀ يې ګرمک يا يې آهو دی — کۀ يې بوم يا يې تيهو دی
کۀ يې ونه يا يې پلنګ دی — ګربوه، يا يې ګرنګ دی
کۀ يې ميږی يا يې سکار دی — کۀ يې سنيږ يا يې پيکار دی

هر نفس زما پۀ یاد دي دم پۀ دم زما اوراددي

دا کلام د دانشمند دی کۀ يې واوري دلپسند دی

د وطن مینه ای ځانه را پیدا ده لۀ ایمانه

پۀ حرمت د پاک احمد وۀ صلوات باندې سرمدوۀ

هم پۀ آل ، هم پۀ اصحابې پۀ پیرو د پاک جناب يې

نۀ یوځل پۀ ځو کرته بلکې زر زره مرته

څوکړدان وي دا سپهر درخشان وي ماه و مهر

څوچمن د بهاران وي انجمن د بنۀ یاران وی

څو باده جام و ساقي وي څو نشه ، خمار باقي وي

څو خیام وي د ښدرو پۀ قیام وي د باغ سروې

څو فقره د د سپنج وي څو نکته او نکته سنج وي

تر هغه دې "سرای" ودان وي هم د ې جوړ دا خاندان وي

بنې خبرې بیا مونږ وې پکښې او سه روښانه زوې

ګلستان يې خرم او سه بلبلان يې بې غم او سه

پرې ګوذار د خزان مۀ شه!

غندلیب يې نالان مۀ شه!

د هند پۀ پردیسی کښې يې د سرای یاران پۀ زړه او ب

او د خپلو اشعارو د سرغات ورلیږلو هیله لري:

شیدا واسوده ګنې اشعارلۀ هنده

ستا د رای سره اشنا د سرای یاران دي

بل ځای ځان دسرای نه آواز شوی بلبل بولي :

چې کوزر وکړې صبا د سرای په لوري

آواز بلبل يې ياد په ګلزمين کړه

په سرای کښې د "ولې" او "افضل آباد" يا دونه داسې کوي :

ګله صبادی، بادِ مراد دی

چې يې لیدلی افضل آباد دی

راته يې ووې د حال په ژباړه

تازه دې ګل او سرو شمشاد دی

+++

ګودن ته بویه وړانې جلې

ناري په غړ ځنې دځلې

ګلبانګ باه څخه کا د بلبلانو

زما دهوان دی باغ د "ولې"

+++

نسیمه وړشه د سرای سواد ته

له هغه پسه افضل آباد ته

سلامي وکړه په دواړو لاسو

در و دیوال و ګل و شمشاد ته

۴- کاظم خان په ځوانه ځوانۍ کښې د ژمانې د ناخوالو

له لاسه له "سوه" نه وتلی او په لوی هند کښې پردیس

شوی دی ، دی د خپل دیوان پهٔ سریزه کښې پهٔ ځوانۍ لهٔ خپله کوړه وتل داسې بیانوي :

" پهٔ عنفوان الشباب کښې مې استراحت د حضر پهٔ محنت د سفر مبدل شهٔ او الی آن مې پهٔ شام د غربت صبح د وطن مألوفه طالع نهٔ دی . انواع د محن دلشکن چې لازمهٔ د سفر و منافي د راحت وفراغت دی لاحقه د خاطر فاطر :

مدتی شد چون قلم در مشق سرگردانیم
تا چه آرد بر سرم آخر خط پیشانیم

بالجمله پهٔ کلبه د جدایۍ او پهٔ زاویه د تنهایۍ کښې چې مصداق د دې مضمون یم ، فرد .

دل می تپد و نیست کسی دادرس ما
از قافله دور است خروش جرس ما " .

هوا شیدا پهٔ همدې ځوانۍ کښې مسافرکیږي ، هندوستان ته ځي اوکوم ځایونه چې دی یې پهٔ خپل کلام کښې یادوي دادي :

چې باران یې همیشه د ژړا اوري
دا "کټهیر" پهٔ شیدا کوړ تیرا شهٔ

* * *

شیدا واستوه رنګین اشعارلهٔ "هنده"
ستالهٔ راې سره اشنا دسرای یاران دي

شـيدا واسـتوه ديوان لهٔ "هنده" روه ته
چې لبريزي يهٔ صداشي کوهسـتان هم

+++

وړځ د بسنت ده وړيځ ده کـوږ ده
و "بريلي" ته ځولهٔ "رامپوره"
گويا زعفران دي دا زرد گلونه
چې بصره مندیونن لهٔ سـروره

+++

تهٔ بلبل دولايت را غلې لهٔ سـرايه
د تورې غوندې يهٔ "هند" سخن سرايه
ستا اشعار دي گل شکر سخن آرايه
يهٔ گفتار دې شيدا خوښ يم وايه وايه!
زمانې د تا يهٔ طبع آفـرين کړه
يهٔ هند کښې د خپل گشت اوگو زار يهٔ باب وايي :
پکښې نشته سـيه مست د مغو سـتر گو
گرځېدلی يهٔ دسـت هند يهٔ بنگاله يم

+++

سبزان گله وي همسـر د گلـرخانو
بېهوده راغې شـيدا تر هندو باره

+++

گوره يهٔ باغ کښې د رامپور ، وړې
نهٔ دي د ونو تر پانو لـــنې
+++
پښتانهٔ دکټهير مـــتزلـــزل دي
کهٔ هـــرڅو وو لکه غر قوي بنيـاد

هرکز نهٔ کا انتفاع پهٔ هندوستان کښې

پهٔ تموز وي خُنې سرد دروه سراب

۵ ـ شیدا وطن ولې پرېښود؟ پهٔ دې باب پهٔ صراحت څهٔ
نهٔ وایي خو پهٔ شاعرانه ژبه د بېرې اشارې او نغوتې لرې چې
موږ ته ددهٔ د تلو پهٔ باب مواد راترلاسه کوي؛ کهٔ څهٔ هم
موږ د شیدا داسې اشعار نهٔ لرو چې دهٔ دې پهٔ روه کښې ویلي
وي ځکه دهٔ ددهٔ پهٔ وینا پهٔ خُوانۍ وطن پرې اېښی او بنایي دا
داسې وخت وي چې شاعري یې لا نهٔ ده پیل کړې او کهٔ احیا نا
پهٔ روه کښې یې شعرونه و یلي هم وي داسې نخښنه نهٔ لرې
چې سړی حکم پرې وکړي خو پهٔ هند کښې یې چې څهٔ ویلي پهٔ
هغو کښې داسې خبرې شته چې ددهٔ د تللو او هجرت پهٔ باب
موږ ته د هر څهٔ راترلاسه کوي.

ترهر څهٔ وړاندې ددهٔ لهٔ یوه بیت نه بنکاري چې دهٔ د
وروڼو د اختلاف او د سیسو لهٔ املې وطن پرېښود او ځان یې
لهٔ مظلوم یوسف (ع) سره تشبیه کړ:

د اشفاق طمع به څهٔ کړي لهٔ اخوانه
نتیجه یې ودکېدهٔ دي لهٔ کنعانه

دی خپلو درد ولی، خُوږولی او بېلتون ته اړکړی دی نو
ځکه تمه نهٔ ورته لرې:

(c) ketabton.com: The Digital Library

د دریاب لهٔ سرد جوشی د حباب زړهٔ چوی
شیدا قطع د اُمید بویه لهٔ خپلو

+++

شیدا څهٔ کړي د دې وخت روشنه دا رکه
د سوزن زخم پهٔ زړهٔ دهر انځور دی

+++

ماچې شاکړه د دنیا و خان و مان ته
څهٔ حاجت لرم و نور سروسامان ته
مبارکه شه پر تا د دنیا خو نبه
آوارد شیدا روان دی بیابان ته

٦- ئه خپلو ولې خپه شو؟ دائحکه چې د ددهٔ کورنی د خانی او جاګیر دار ی پهٔ نشه کښې یو د بل د سر د بښمنه وه او پهٔ دې لاره کښې یې جنګونه ، مرګونه او راز - راز بې خوندی سره کولې ؛ لهٔ ددهٔ سره د جاګیر او سرداری مینه نهٔ وه ، ددهٔ فقیري او مسکنۍ خوښه کړې وه خو د دوو نړیو خپل منځې شخړو او د بښمنیو ستونزې ذهٔ کړی وُ او مجبور یدهٔ ئې پهٔ خپله هم پهٔ دې مخالفتو کښې ګډ شي ؛ د ددهٔ د عزت او آبرو د هر محقر ژوند تر دې چې بې عزتی او دنیاوي جاه و جلال غوښه وبالهٔ او له ناکسنو سره د او سېدو پرځای یې بېکسی او پردیسی ته تر جیح ورکړه ؛ دا مطلب پهٔ تشبیه او استعارهٔ

ایما او اشاره ددهٔ په دیوان کښې ځای په ځای لولو :

هسې رنګ لهٔ دې عالمه تنها خوښ یم
چې مدام لکه وحشي په صحرا خوښ یم

تر هغه چې خشک طینت د ساحل وینم
لکه موج آواره لهٔ دریا خوښ یم

چې شاهٔ یې لهٔ لقمې وبړی مکس شي
کله زهٔ دهغهٔ خوان په سلا خوښ یم

چې په شان د آفتاب نهٔ ده کرم رویه
ستا په سرکهٔ په سایه د هما خوښ یم

چې په قید یې د قفس کړم لکه زرکه
تر دا هسې خندا زهٔ په ژړا خوښ یم

کهٔ بیدار لکه تصویر لهٔ خوا به نهٔ شو
په دا حال لهٔ خپله بخته شیدا خوښ یم

+++

کهٔ فرد تاج و شکوه د تخت نهٔ وي
وقت مساعد او مدد د بخت نهٔ وي

واړه روان دي زما په پوهه
غم به تر جاه و تر جلال سخت نهٔ وي

+++

زمانې هغه کسان دي عزیز کړي
چې مرجع د شرارت دي هم مآب

(c) ketabton.com: The Digital Library

د بادشاد تعظیم سایه د بادشاهنۀ کا
استاده کۀ یې عالم وي پۀ جناب

+++

پرې زهیر لکه پۀ خپلو بهنونۀ یم
چې زما پۀ سترګو اینبی چا قدم دی
چېرې نه چې یې داجام پریږدې لۀ لاسه
عجب مست د جاد پۀ میو شادجم دی

+++

خندا رادرومي پۀ خان و بېګ پورې
پۀ ملک و مال و پۀ خوان و دېګ پورې

+++

مالیدلی دی نشیب پۀ هرفراز کښې
اعتماد به شیدا څرنګ پۀ فراز کړم

+++

زمانې خسان بادکړۀ ترکسانو
چې وخس ته فروکړی دی سر آب

+++

شیدا ولې دې هرڅۀ ته لته ورکړه دا ځکه:
چې همت مې نۀ کا ویر پۀ هسکولو
لکه موج نۀ کړمه یم لۀ پرېږو تلو

سوال مې خوې لۀ در افشانه ابره نۀ دی
صدف وړانه خپله خولۀ کړه پۀ غوښتلو
د آفتاب پۀ کمند نۀ خپړم آسمان ته
نۀ ښودم ښار لکه شبنم پۀ دوش د ګلو
د آزاد و لمن ګله پۀ خار ښنلي
د نسیم غوندې ګوزار کړم پۀ ځنګلو

+++

شیدا زیست پۀ توره خاوره لکه مارکړه
مزعفر مۀ خوړ د دوی پۀ در لذیذ

+++

کۀ دې جام لکه حباب و نۀ نیو سیند ته
آفرین دې پۀ همت شیدا خپګه!

+++

کۀ وې خشک د دریاب لب لۀ تشنګی
شیدا کله به طلب کا جام لۀ جمه

+++

پۀ مړا باج د سلیمان لکه مور نشته
پۀ یوه دانه قانع یم لۀ خواره

+++

پۀ مسکه یې شیدا مۀ شه لقمه تره
چې جبین یې مدام ترش پۀ شان د دوغ وې

خپل مردن د تا مهجور وته راحت دی
د سوزنن نخم د لوی پرهار صحت دی

+++

خوا بیده بخت مې قیام پۀ خواب و نۀ لید
لکه کل افتادګي زما قسمت دی
د صدا غوندې آزادیم لۀ حجره
کله بند د تعلق زما عادت دی

ددۀ دې عزت النفس اولوړ همت دۀ ته د آوارګۍ او
لۀ کوڅۀ د تللو لاړ هواره کړه او د حباب لاړه یې و نیوه :

پۀ هر لور لکه حباب خانه بدوش مې
کۀ شید ا شو آواره لۀ خان و مانه

+++

د سیلاب پۀ دوش روان لکه حباب شوې
اې زما کوره تر ما آواره تر یې !

اواره لکه افتاب پۀ بحر و بر یم
د ته خۀ وایم چې خۀ سوخته اختر یم

ددۀ د جاه او سرداری پۀ لاره کښې د شخړو او جګړو
کولو پر ځای د غریبی (پردیسی) عالم خوښ کړ او
دا نوی عالم یې پرې بښۀ و بالۀ :

چې سایه کا ندې مدام پۀ سرد ستړیو
شیدا شام د غریبۍ عجب عالم دی

شیدا کۀ هرڅو ستړی ستومانه او سرکړ دانه
شو خود پردیتوب پۀ جهان کښې پې لۀ چا نه کیله نۀ
کېده نو ځکه پې ځان ته تسلي ورکوله:

صورت رباط دی تۀ رهروی پې
لۀ ستومانۍ تمام زګېر وی پې
لۀ چا نه مۀ کړه د تهار طمعه
پۀ دا عالم کښې شیدا پردی پې!
او د آوارګۍ د آزادګه بې غمي پې تر هرڅا کیر لوړه
و بلله:

پکښې نشته بې غمي د آزادی
کۀ څا کیر دې سمه، سوات او باجوړ شي

د ۀ د سرداری ۀ او خانۍ پۀ سر پۀ خپله کورنۍ کښې
د هر پې خونړۍ پېښې لیدلې وې او پۀ دې لاړه کښې پې
د خپلو نژدې خپلوانو وژل کتلي وو نو ویل پې:

چې نۀ شوې تر هې پۀ خون د خپلو
قربان تر هسې زیبا منګولو
او کله پې پې پۀ دې لاړه کښې د خپل شیرین وروس
خوږلی نو د جاه مینه پې داسې غندلې ده:

(c) ketabton.com: The Digital Library

لهٔ حب جامه پهٔ زړهٔ کښې سوړ یم
د ملنګې وکا ر ته جوړ یـــــم
سر پې خوړلی د شیرین وروردی
لهٔ ژوندګې تر حلقه مـوړ یم

۷ـ د شیدا لهٔ شاعرۍ څخه بنکاري چې دهٔ پهٔ روه کښې د مینې تارو نه غزولي وو او خپله د مینې بنکلې د نیا یې آباده کړې وه او پهٔ همدې قمار کښې کور او کلی تړې پاتې شو :

خـان و مان خړې د عشق پهٔ قمار بایله
د بازۍ نوبت پهٔ سر و د ستار راغی

دی لهٔ خپل محبوب نه لږې شوخولهٔ یاده یې هـیڅکله ونهٔ وو ت او دهـند پهٔ بنکلو یې بدل نهٔ کړ :

تا د زړهٔ پهٔ صاف دوربین کښې همیش وینې
کهٔ هـرڅوې لهٔ شیدا پهٔ هـوا د دوړه
بل قاصد نهٔ لرې خو د نسیم پهٔ خولهٔ یې پوښتنه کوې :
کلونه وکړه د روه پـــلوسې
کهٔ دا پیغام مې نسیمه یوسې
خوشبو پهٔ تا ده د ولې سـیمه
پهٔ دا دعا یم چې تا زه اوسې

***

(c) ketabton.com: The Digital Library

پۀ زړۀ مې کرمۍ د غرونو څوکې
حملې د بازو ، د زرکو کوکې
ووایه! څۀ کا؟ د روه نسیمه :
کیزا منګولې ، زیبا مښوکې

دی چې پۀ ټول هند کړۍ ډلی دروه د ساده خوبانو
ساری یې نۀ دی موندلی :

غره بې ځایه د هند سبزانې دي
غنج و ادا لري کۀ دلستانې دي
چې دلبري کا بې تکلفه
دروه پۀ ملک کښې ساده خوبانې دي

+++

زار شه ترې دومره تاوسان، زانې
لکه دونو بې شمارۀ پیانې
دروه پۀ سیمه دي طرفه دلبرې
نشته پۀ هند کښې داهسې سکانې

+++

د هند سبزو خوږلي پان وي
د ... یاقوت یې دواړه لبان وي
زرکي یې کرمۍ دروه پۀ غرونو
ښایسته روغې پۀ دغه شان وي

(c) ketabton.com: The Digital Library

۸ـ شیدا ته د وطن یادونه خوابۀ یا دونه دي
او ټول عمر یې د دې یادونو پۀ یاد کښې شپې اوورځې
تېرې کړې دي :

همېشه ژاړم پۀ تېر صحبت پسې
پۀ هغه مهر ، پۀ محبت پسې
لکه شیشاړیم د ساعت کړد ه ،
زړۀ مې دوه نیم شو پۀ تېر ساعت پسې

+++

تل د روه آب وهوا ، واوړه ، سپین یخ هم
باغ و راغ ، دښت وکهسار طرفه شا داب
یادلره پۀ خپل خاطر پۀ یادې پایه
شیدا وسپارۀ پۀ قصر دا اطناب

د شیدا یو بیت ښیي چې دۀ کلکه اراده درلوده چې
خپل وطن ته راستون شي او ټولو مشکلاتو او د جفا
تیرو ته سینه سپر کړي :

خپل ناکام به دېوانه شیدا در بیا یي
کۀ دامن پۀ کانو ډک لکه کهسار کړې

خودا هیله یې د تل لۀ پارۀ ذهیله شوې، د روه
دا مرور خانزاده روده ته بیا نۀ دی را غبرګ شوی
او د فراق تریخ ژوندیې تېر کړی دی :

ژهٔ هسې نهٔ وایم چې فراق ووژلم
حیات خوشته دی ولې بې خونده دی

لېکن لهٔ دوه سره یې ادبي اړیکې تل پاتې شوې او وخت پهٔ وخت یې خپلې غزلې رالېږلې دي :

داغزل دشیدا زریوسه لهٔ هند
چې یاران یې د وطن څرنګ جواب کا

۹ـ ددهٔ دډیوان لهٔ سریزې څخه ښکاري چې د شیدا ادبي اړیکې ددهٔ د عابد خان نومي ورور پهٔ واسطه ټینګې وې او همدا ورور یې دی چې ددهٔ ته یې د محمدي صاحبزاده پیغام ورر سولی او دهغهٔ پهٔ غوښتنه یې خپل دیوان ورته رالېږلی دی :

" ..... او سبب د تألیف داؤ چې لهٔ افواه د بعضې متر د دین مسموع شول چې مخدوم زاده د ولایت نژاد ، نتیجهٔ هدایت و ارشاد میا محمدی سلمه الله تعالیٰ خلف الصدق د شیخ الاجل ولی الاکمل میا محمد عمر دامت برکاته طبع جیده لري او سلیقه د سخن شناسی کامله ، پهٔ دبدبه د سخن آرایی قصب السبق لهٔ همسرانو وړي ـ او پهٔ کوکبه دخوش سرایی مقدمة الجیش د همکارانو دی ، اکثر د واوین د اسلاف و مضامین د حال رنګین وصاف یې فراهم کړي دي اویهٔ مطالعه یې تفریح د قلب و تشریح د صدر لقد وقت د مخدوم

زاده دي ـ اګرچې زډې پې حسب د صورت پې زيارت
مستعد نه يم اما پې ولايت د قريني معلوم شول چې دچا
له خولې يې زما د خيال و مقال پې سمع شريف ځې
رسېدلي دي :

مصرع: عالم همه افسانې ما دارد وما هيچ

بنا بر استيلاء شوق پې تتبع د ورور محمد عابد خان
د طال الله عمره وماته امر پې تدوين وترسيل د اشعار
وکړ ، زې او وروړې في الحقيقت پې مفهوم د کنفس واحد
محقق يو هغه امر پې مثابه د بالا صاله متخيل شې او امثال
يې پې مرتبه د لزوم منتصور او هم خاطر د برادر عزيز وګراي
او پاس يې پې داسبب الزام وانسب ؤ لهذا پې صدد د کار
کښې شوم مهما امکن مې خوض او جلدي پې ترتيب د اشعار
کښې وکړې ، منقولات او مسودات متفرقه او مرقومات دمشات
منظومه هر چې لاس ته راغله پې قيد د ردلف د دې جريدې
ثبت شول او پې صفحه د دې مسيطر کشيده چې قابل د ضبط و
ربط وو ، له هغه اشعارو چې هنوز نوحجت آموز د نو مشقي
وم ؛ او بهره اندوز د تازه ګويي ، شايع و غير شايع هر چې
دي قليل بالمعنى واقل باللفظ والمعنى پې نسخې مذکورې کښې
مې داخل کړه :

مصرع : ګر قبول افتد زهې عزو شرف

(c) ketabton.com: The Digital Library

.....او ترتیب ددې دیوان پۀ شپږ دسن زر، سل،
یو اتیا (۱۱۸۱) کښې دهجري واقع شۀ۔ تاریخ منظوم چې
مشر پۀ انتساب د مؤلف دی۔ صورت دتقریر داهسې
بیا موند او هیئت د تعبیر یې ارتسام دا رنګ حاصل کړ:

قطعه: پۀ داباب وه استدعا د عزیزانو
چې مجموع شۀ حلاوت د مقالات
د تدوین تاریخ یې رایې پۀ داشان ووې
"د شیدا دیوان دی شهد اوخۀ نبات"

(۴+ ۳۱۵+ ۷۱+ ۱۴+ ۳۰۹+ ۷+ ۸+ ۴۵۳ = ۱۱۸۱هـ ق)

۱۰- د شیدا پۀ زمانه کښې یو بل کاظم نومی شاعر هم
ؤ چې پۀ سرای کښې او سېدۀ، خټک او دهمدې کورنۍ لۀ
حواشي ؤ خځه ؤ، پۀ دې باب دۀ د دیوان پۀ سریزه کښې
وضاحت کړی دی:

"او شخص همنام زما ساکن دسرای چې اکوړی هم ورته
ویلی شی لۀ حواشي ددې خاندان ؤ۔ شاید چې پۀ تأثیر د
صحبت یې کم و بیش رویه د سخن وری پیښ نهاد د خاطر
کړه اولسان د حال یې پۀ قدر د استعداد پۀ ایجاد د مضامین
مترنم ؤ، از انجمله څو غزل یې پۀ غایت و نهایت شهرت
کښې دي او پۀ محافل و مجالس کښې زبان زدد غزلخوانو
لۀ مشاهیره دیو غزل یې دا مطلع دی:

(c) ketabton.com: The Digital Library

وبه مرم عالمه پئه ارمان د تورو زلفو

کله به راورسي درمان د تورو زلفو

لاکن نامبرده چندان معروف ومشهور نهٔ وُ - پـه
واسطه داشتراک اسمي هغه اشعار پهٔ نزد دکافه عامه
مضاف وماته دي - حال آنکه زمالهٔ اشعار زما اسم
اصلاً مـرج نهٔ دی دامعنی پهٔ تخلص مشـرح شوې ده او
هم معرفت د متکلم پهٔ سیاق دکلام متفرع دی او شناسایي
د قایل پهٔ داب د قول کښې مودع دانکته وکامل عیار ته
د تمیز روشن ده او دقیقه ددې کار و دانش شعار ته
مبرهن ، چې دا اضافت و ماته خطادی او نسبت بیجا :

چهرته سوزان اخگر اوکجا فروزان اختر "

۱۱- د شیدا پهٔ دیوان کښې دوې مراثي قطعې راغلې چې
د " ښینوا " پهٔ چاپ کښې " د پلار مرینه " تر عنوان لاندې
خپرې شوې ، د " همېش " پهٔ چاپ کښې لومړۍ قطعې ته
" د پلار مرینه " او دوهمې قطعې ته " د مور مرینه "
سرلیک ورکړل شوی دی ، ډاکټر انوار الحق هم یوې
ته د پلار مرینه او بلې ته د مور مرینه کښلې ده . " ښینوا "
د لومړۍ قطعې د تاریخ ماده " میاشت د شعبان وه " ثبته
کړې خو تاریخي ارزښت یې ۱۱۸۳ هـ ترې لاندې لیکلی دی ،
د دوهمې قطعې تاریخي مادې ته یې عدد نهٔ دی کښلی ؛

همېش ماده "مياشت د شعبان ده" کښلې او عدد يې ۱۱۸۳ هـ
تري لاندې ليکلی، ددوهمې قطعې تاريخي ماده يې "بهشت
يې ځای شه دعاکوم زهٔ" ليکلی او د ۱۱۸۹ هـ کال عدد يې
ورکړی دی، ډاکټر انوارالحق هم پهٔ همدې ترتيب دوارو
مادې ثبتې کړې دي. خو د بهنوالهٔ ثبت نه ۱۱۸۹ هـ کال
راوزي نه ۱۱۸۳ هـ او د همېش او انوارالحق د ثبت شوي
مادې ارزښت بيا ۱۱۸۷ هـ کېږي نه ۱۱۸۳ هـ. کېدای شي
پهٔ ځيني راوروسته خطي نسخو کښې هم خهٔ نا خهٔ
ګونګتيا وي ويا خو ما د موضوع د سپينا وي لهٔ پاره هغې
نسخې ته چې د شيدا پهٔ ژوند پهٔ ۱۱۹۲ هـ کال يهٔ زځيري
ليکدود (د ختکو پهٔ خط) کښلې شوې او د اسلاميه کالج
پهٔ کتابتون کښې ساتلې کېږي، مراجعه وکړه، هلته د
قطعو پهٔ عنوانونو کښې د پلار او مور نومونه قطعاً نشته
او دوارو ته د "تاريخ"، "تاريخ" سرليکونه ودکړل
شوي، متن يې هم پهٔ دقيق ډول ليکل شوی چې نهٔ
يې دلته کټ مټ رانقلوم خو پهٔ نتيجه ګيرې کښې لهٔ مورنۍ
سره مرسته وکړي:

تاريخ

چه والد يې ارتحال وکړ — چاي جنت شه دنيا زندان وه
تاريخ دا رنګ د رحلت وه وِ — خرد و ماته مياشت د شعبان وه

(c) ketabton.com: The Digital Library

تاريخ

غم به تر عمر د والد کړم　　خندا مې پريشوه ژړا کوم زه

سال د رحلت يې له مانه واوره　　بهشت ي چای شه دعا کوم زه

(د قلمي نسخې ۱۸۱ مخ)

چې مونږ يې د شعر د روان لوست پۀ اساس پۀ ننني ليک دود

داسې ليکو او د تاريخ ماده او ارزښت يې استخراجوو:

چې والدې مې ارتحال وکړ　　ځای يې جنت شه دنيا زندان وه

تاريخ (يې) دا رنګ د رحلت ووې　　خرد وماته: «مياشت د شعبان وه»

(۱۱+۴۲۳+۴+۷۵۱=۱۱۸۹ھ)

غم به تر عمر د والدې کړم　　خندا مې پريښوه ژړا کوم زه

سال د رحلت يې لۀ مانه واوره:　　«بهشت ی ځای شه دعا کوم زه»

(۱۲+۶۶+۷۵+۴۰۵+۱۳+۱۰+۷۰۷=۱۱۸۹ھ)»

پۀ دوهمه قطعه کښې کاتب د «والد» کلمې ته زېر وړکړی

«والدِ» يې ليکلې او د شعر سکته وړکه شوې ده، کۀ پۀ لومړی

قطعه کښې هم «والد» «والدې» ونۀ لوستل شي مسړی

سکته کېږي او د لسو سېلابو پر ځای ۹ سېلابه رائۀ او هم

څرنګه چې د دواړو قطعو د تاريخي مادې ارزښت ۱۱۸۹ ھ

کال دی نو ځکه دواړې مرثيې ديوډ چا پۀ مړينه دي او

مونږ دا ځکه د دۀ مورکنو چې هم د والدې پۀ کلمه د دواړو

قطعو سکتې ورکړې او هم کاتب پۀ يوه قطعه کښې د «والدِ»

کلمه پهٔ زهر کښلې ده او بنايي پهٔ لومړۍ قطعه کښې زهر
(ز) ترې هېر شوی وي او بيا وروسته داتهلې خبرې
ددې زهر لهٔ هېرېدلو نه راولاړې شوې دي . داچې دادواړې
قطعې ديوهٔ کس دوفات پهٔ باب دي لهٔ هغو درېو قطعو نه
تاييد ښي چې ترهمدې قطعو وړاندې او وروسته کښلې
شوې او د « سرفرازخان » پهٔ مړينه کښې دي .

۱۲ - د شيدا پهٔ ديوان کښې د دوو وړونو پهٔ مړينه يوه
مرثيه ده چې کامل صاحب دا د دهٔ وړونه کښلې او ربنتين
صاحب ددهٔ دوستان بللې خو د قطعې لهٔ پهٔ خُير لوستنې نه
برېښي چې دا مړهٔ کسان نهٔ د شيدا وړونه وو نهٔ دوستان،
بلکې دوی دواړه پهٔ خپل منځ کښې سره وړونه وو چې د
شيدا د استوکنې پهٔ محله کښې اوسېدل ، دوی دواړه د
يوې ميا شتې پهٔ اوښ دو کښې مړهٔ شوي او دې تربېچيدې
(د دوو وړونو غبرګ مرګ) تهوله محله غمجنه کړې چې لهٔ
دوي نه يو شيدا هم دی او پهٔ دې قطعه کښې يې د تهولو
غم انځور کړی دی : " پهٔ هر چاؤ رحلت سخت ددواړو وړونو
نو حُکه يې ددهٔ وړونه خُتې دوستان هم نشو بللی او دلته
هېڅ داسې نخښه نشته چې داوړونه لهٔ شيدا سره منسوب
کړي حُکه د " زماوړونه " يا " وړونه مې " او داسې نور
تړونکي ضمايرنهٔ لري . بشپړه قطعه داده :

چې فتح الله او الله نوم له دنیا ولاړل
په غمونو کښې یې فرق تر میاشتې کم
په هر چاؤ رحلت سخت د دواړو وړونو
په فراق کښې یې نالان وو لوی وکم
تأمل یې په بیان د تاریخ وشه
راته ووې زړه: "آهاد قلوب غم"

(۷+۴+۱۳۸+۱۰۴۰ = ۱۱۸۹ھ)

۱۳- موږ ولوستل چې شیدا په ۱۱۸۱ھ ق کال خپل دیوان بشپړ کړ نو آیا د ددۀ هغه وینا چې لۀ ۱۱۸۱ھ ق کال نه د مړینې تر وخته (۱۱۹۴ھ ق کال) پورې یې کړې ددۀ د دیوان په نسخو کښې څوندي شوې که نه؟ د دې پوښتنې د ځواب لۀ پاڅه د شیدا د دیوان د څو زړو نسخو په یادونې سره موضوع سپینول غواړو:

الف، د شیدا د دیوان دوه زړه تر لاسه شوې نسخه هغه نسخه ده چې په حاشیه کښې یې د ۱۱۸۷ھ ق کال د محرم ۱۳ نېټه لیک ده او ورسره په یوۀ یادداشت کښې ویل شوي چې د دیوان د حاشیې غزلې دې راتلونکي کاتبان په متن کښې وکاږي، دا نسخه میجر راورتي په پښتو نخوا کښې مونډلې او اوس په برېتش موزیم کښې ساتله کېږي، میکنزي عقیده لري چې دا هغه نسخه ده چې میا محمد (؟) ته په

۱۱۸۱ هـ ق کال لیکله شوې او تر ۱۱۸۷ هـ کال پورې یې د شاعر پاتې وینا پهٔ حاشیه کښې کښله شوې ده ، خو دا دعویٰ یو بې سنده اټکل دی او پهٔ اصله نسخه کښې داسې کومه څېنه یا اشاره نشته .

ب) د شیدا ددیوان یوه بله زړه نسخه چې د تذکرهٔ کاملان رامپور مؤلف یې یا دونه کوي او وایي چې د ریاست سوات پهٔ کُتبخانه کښې ده د ۱۱۹۱ هـ کال دخلورمې خور (جمادی الثاني) د ۲۲ نېټې لیک ده چې فیض علي د قاسم بېګ زوی د اخون زاده میا غلام حیدر لهٔ پاره کښلې ده اوپهٔ حاشیه یې د یوهٔ ورک نوم شاعر هغه قطعه ده چې د شیدا د مرګ تاریخ یې د "دل نظیر ، ۱۱۹۰ هـ" پهٔ تاریخي مادده کښې پکښې ثبت کړی دی .

ج) ددهٔ ددیوان بله زړه نسخه د ۱۱۹۲ هـ ق کال د صفر پې د ۱۷ نېټې لیک نسخه ده چې ددهٔ پهٔ ژوند پهٔ شاهجهان آباد کښې همدې یاد شوي کاتب لیکلې :

" تمت تمام شد دیوان شیدا تصنیف خان والا شان مظهر لطف والاحسان حاتم زمان خانزاده کاظم خان دام اقباله بخط بندهٔ احقرالعباد فیض علی ولد قاسم بېګ متوطن شاهجهان آباد بتاریخ هفدهم شهر سفر (کذا) بروز جمعه سن ۱۱۹۲ هجري ".

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا نسخه د پېښور د اسلامیه کالج په کتابتون کښې ساتله کیږي .

د) د شیدا د دیوان یوه بله زړه نسخه هم دهمدې کاتب په قلم ده چې د ۱۱۹۲ هـ ق کال د لومړۍ خور په ۲۷ نېټه یې "خان صاحب اسلام خان" له پاره په شاه جهان اباد کښې کښلې ده ، دا نسخه د کراچۍ په ملي موزیم کښې ساتله کیږي .

هـ ، دا د دۀ په ژوند خطاطي شوې مهمې نسخې دي ، محترم همېش خلیل صاحب هم د دۀ د دیوان یوه دا سې قلمي نسخه لیدلې چې په حاشیه کښې یې د هماغه نامعلوم شاعر له خوا د کاظم خان شیدا د وفات تاریخ دیوې قطعې په ترڅ کښې راغلی:

د شیدا په آشیانه کښې جهان تاریخ شۀ

د کباب غوندې یې کون و مکان تاریخ شۀ

د ر ست بدن یې گویا زړۀ دی په سینه کښې

"بې نظیر" هم د کاظم د مرګ تاریخ شۀ

(۱۱۹۴ هـ)

بنکاري دا سې چې په قلمي نسخه کښې هم د تاریخ ماده او هم عدد دواړه لیک دي نو ځکه همېش صاحب ۱۱۹۴ هـ ق ترې لاندې کښلی او کۀ نه له "بې نظیر" نه ۱۱۷۲ راوزي نه ۱۱۹۴ ، اروابنا د کامل صاحب دې غلطۍ ته متوجه شوی او لیکلي یې دي چې

هم د تاریخ ماده اوهم د دریمې مسرې مفهوم ښکارندوی
چې د تاریخ ماده "بې نظیر" نه بلکې "دل نظیر" د چې په
دې توګه هم استخراج شوی تاریخ سمبږي اوهم کاظم خان
په ۱۱۷۲ هـ ق کال ژوندی و اوتر ۱۱۹۴ هـ ق کال وروسته
یې د ژوند نخښې چېرې نه ښکاري نو غالباً چې له همېش
صاحب نه به په جلدی کښې "دل نظیر" "بې نظیر" شوی وي
او د دې ملاتړ د تذکرهٔ کاملان رامپور د مؤلف نقل هم
کوي (وروسته راځي).

د کاظم خان شیدا د دیوان په دې نسخو کښې د ددهٔ د وینا
وروستۍ نمونې په حاشیو کښې کښلې شوې لکه په (الف) نسخه
کښې چې تاسو ولوستل، همدا راز د اسلامیه کالج نسخه
(ج نسخه) چې مالیدلې په حاشیه کښې ځینې شعري ټوټې لرې
لکه د میا عمر صاحب د مرېنې دوې تاریخي قطعې چې د ۱۱۹۰ هـ ق
کال دي، د نسخې په حاشیه کښې راغلي اوهم د ددهٔ د دیوان په
نسخو کښې نورې تاریخي مادې هم شته، یوه پکښې د حافظ
رحمت خان د مرېنې تاریخي ماده هم ده چې د دیوان په چاپونو
کښې يې د عباراتو ارزښت ۱۱۹۴ لیکل شوی لېکن د اسم نهٔ دی
ځکه د حافظ رحمت خان د مرېنې کال ۱۱۸۸ هـ ق دی.

په دې اساس د شیدا دیوان په ۱۱۸۱ هـ ق کال لومړی وار
د د په لاس راغونډ شوی او بیا وخت په وخت په نورو

نقلونوکښې ددهٔ پاڼې وینا ورځای شوې چې تر ۱۱۹۰ هـ ق کال پورې يې دوینا نمونې پکښې ثابتې دي او بنايي دېره لږ وينا يې ضايع شوې وي . (۱)

دوهم : د تاريخ مرصع څوسندونه :

۱ـ د افضل آباد باغ پهٔ ولې کښې ؤ او تاريخ مرصع يې ځای پهٔ ځای يادوی چې څو نمونې يې دادي :

د ۱۱۳۴ هـ ق کال پهٔ پېښو کښې د افضل آباد ذکر داسې کوي:

« نامدارچې هرکاه صوبه دار ترسيده پورپوروت لهٔ هغه طرفه يې خاطرجمع شهٔ ،کډه يې د سرور لهٔ مېلې سرای ته واسترله ، دی و باغ ته د افضل آباد راغی ، دوې ، درې شپې يې پهٔ باغ تېرې کړې ..... » (تاريخ مرصع ۴۳۶ مخ) .

افضل خان د خپلې يوې جګړې د پېښو پهٔ ترڅ کښې وائي:

« ..... پهٔ ولې دېره وشوه ؛ کښې ،ګاځړې، لوبيا پهٔ افضل آباد کښې دېر وو ..... » (۳۱۴ مخ) .

يو بل ځای د ولې موقعيت چې افضل آباد هلته ؤ داسې څرګندوي:

« مالهٔ سرايه کوچ وکړ ، پهٔ ولې چې څلور کروهه لهٔ سرايه تفاوت لري ، څلور کروهه او درې کروهه لهٔ نوبنهر دېره ونيوه ..... » (۳۹۲ مخ) .

۲ـ يهٔ تاريخ مرصع کښې د افضل خان د خانۍ موضوع :

دی تاته سرداري ما درکړه ، تسلیمات مې په ځای راوړل چې
لۀ خان علیین مکان نه رخصت شوم ، ووتم دستار مې لۀ
سره کوز کړ ، په بغل کښې مې کښېښود ، د نیلاب په غابنې
چې خان جنت مکان پسې ورسېدلم ، دی د غابنې په سر
ناست ؤ ، تماشا یې د ملک کړه چې زۀ یې ولیدلم تبسم یې
وفرمایه چې خان دې ولید ، دستار مې لۀ بغله وکښه هر
چې خان علیین مکان فرمایلي وو په عرض مې ورسول ،
خوشال شۀ ، وې ویل ، چې دا دستار تبرک دی کښې یې
بند دئ ! " (۳۵۰ مخ) .

اساساً د افضل خان سرداري په دې وخت کښې تهداب
گذاري کیږي چې غالباً د ۱۰۹۰ هـ ق کال نه راوروسته پېښو
سره اړه لري خو د پلار په خولۀ دا محض د خپل نیکۀ
یو تبرک بللی او رسمي ارزښت یې نۀ دی ورکړی .

کله چې اشرف خان بندي شو ، خوشال خان مأیوس
شو او د اشرف د اخلاصون په شرط یې سرداري بهرام
ته ورکړه ، د احالات افضل خان په تفصیل لیکلي چې دلته یې
لندیز را اخلو :

« ..... د امیر خان (د کابل صوبه دار) بادشاه ته د خان
جنت مکان شکوه و شکایت د هر وګرېنې - بادشاه اختیار ورکړ
چې تۀ صوبه دار یې هر چې پوهېږې هغه کړه ، د خان جنت

(c) ketabton.com: The Digital Library

نبان (اشرف خان) حکم یې د قبد راجه رام سنګھ ته چې
پۀ جمرود وۀ راستوۀ ، هغه زمیندار وۀ ، قبول یې نۀ
کړ چې دا کار دمانۀ دی ، بیا یې سید پهولا چې د
شهامت خان زوی ؤ ، پۀ پښاور کښې هغۀ ته یې وکښل
چې پۀ هر فن و فریب خان جنت نبان قبد کا ، راجه رام
سنګھ خان جنت مکان پۀ دې هر خواهش جمرود ته و بالۀ ددۀ
پۀ زړۀ کښې هیڅ نۀ وو ، د بادشاه پۀ دولت خواهی مغرور
ورغی پۀ سن زر دوه نوي(۱۰۹۲) آخر ثور یا اول جوزا
راجا رام سنګھ یو سرو پای ، یو اَس ، یوه د غاړې دهکدهکی
ورکړ نور یې رخصت کړ ، ورته یې اشارت وکړ چې یۀ
پښاور مۀ ځه بهرون در ومه ! آخر دی از راه دولت
خواهي ورغی د سید پهولا کره پۀ خپله ورغی چې اشنا دې
دی وګورم نور به در ومم . هغۀ لۀ خدای تعالیٰ همدا
غوښتل ورته یې وویل چې تۀ کښینه زۀ کورته لاړشم
چې څۀ طعام راستوم طعام وخوړه هاله در ومه - دی یې
کښناوۀ نور یې خلق ترې چاپېر کړل - پروانه یې دامیرخان
ور بنکاره کړه ، پۀ قبد یې کړ ، الله داد خان خویشکي چې
پۀ لښکر کوټ کښې وۀ ، بهرام پۀ غالی د هر کښې وۀ دواړه پۀ
دا مصلحت شریک وو هغو ته یې وکښل چې دا هسې کار ما
وکړ اوس معطل نۀ اوسه تا سو سرای لږ و در ومئ !...»

(c) ketabton.com: The Digital Library

«..... خان علیین مکان هم پهٔ هغه آوان پیر شوی وهٔ رکادي بادي به ورته ویل) چې بهرام پیانزوهٔ اوس څخو پوخ شوی دی یعنی شیرین شهٔ، خان دې هم د بهرام پهٔ کار راغب شي . مؤلف دکتاب (افضل خان) پهٔ هغه آوان د شپاړسو اولسوکالو وهٔ - پهٔ داسن وسال چې داهسې هیڅ تجربه دکارونو تر سره نهٔ وه تېره - د غاړې شول ، آخر هغه ورځ زهٔ لهٔ سرایه وبنکار ته وتلی وم نکه د زلمیو دستور دی هواهوس به مې کاوهٔ لهٔ ورایه سرووولید شهٔ - کومان و شهٔ چې څوک لهٔ رفقاؤ پسمانده راپسې راغی اما چې نیژدې راغی وپژاند شهٔ چې هغه جلبدار دی چې لهٔ خانه سره پښاور ته لاړ وهٔ معلوم شول چې څهٔ آسیب وخان ته ورسېد ، پهٔ مجرد دلیدو پوښه و سرای ته راغلم - پهٔ سرای باندې غوغاوه - هرڅوک پهٔ خپل مال پهٔ خپل ځان کر فتار وو . ملاحظه د خلقو داوه چې اوس به فوځ رایشي چې راغلم یو ملا عثمان خدای تعالیٰ یې غریق د بحر رحمت کړه چې دی نمک حلال قدیمي د دوارو خانانو وهٔ ولاړ وهٔ خپل کور خپل مال یې هر څهٔ تر شاوهٔ راغلی مسلح پهٔ دروازه کښې د محل ولاړ وهٔ چې نهٔ یې ولیدم راته یې وویل چې زر ننوزه د محل عالم وباسه ، دغرهٔ پهٔ لوري روان کړه - زهٔ ننوتم

(c) ketabton.com: The Digital Library

دلاسه ې د محل د عالمو وکړه نور ې د محل عالم راروان
کړ د غړۀ پۀ لور ـ چې غړۀ ته ې عالم ورساوۀ نور
بیا رته راغلم ـ ملا عثمان پۀ ځای ناست وۀ ـ پس لۀ
هغه ې حال مال وغړۀ ته کړ ـ نور نۀ ورغلم خان علیین
مکان ته ـ لوی خان پۀ نظام پوروۀ ـ عابد خان ې را سره
کړ ، د سرور مېلې ته راغلم ـ خان علیین مکان هم راپسې
راغی جرګې معرکې ګډې شوې ـ بهرام د شیخ جیو زیارت
ته راغی ـ راوې بالۀ ، خان علیین مکان د تمامې قبیلې او د
اولس سره ورغی ـ زۀ یکتنها پۀ سرور مېله پاتو شوم
معرکه ې وکړه ـ بهرام مزدوم هومره تزویر وکړ چې خان
ې فریفته کړ ، پۀ جرګه دا مقرر شول چې خان جنت مکان
چې قید دی مغل دې ې خلاص کا ـ د بادشاه پۀ حضور دې
اوسې منصب دې ورکا ـ دا زمان بهرام لکه ول د وړاندې
کړی دی هم دی دې اوسې ـ خانې ې پۀ نامه د بهرام
کړه ـ پس لۀ هغه لوی خان بیا د سرود مېلې ته راغی ـ
زۀ چې پۀ دا حال خبر شوم کډه م پۀ نظام پوروه روان
شوم ـ خان علیین مکان هم راپسې راغی ، محال تېرې
بولاق ې هم پۀ بهرام وسپارل ـ د بهرام زوی ې ولاړه
ته واستوۀ ـ څومدت م خان څخه پۀ نظام پورکنې تېر
کړ ـ پۀ امید د ملګیرۍ چې راسره به مل شې ـ خپل

انتقام به واخلم ـ دا قصیده لوی خان بهرام ته په طریق
د وصیت کښلې وه، دی پرې غافل شـه ؛

د مازې لۀ چانه روغ نۀ دی بهرامـه
لۀ هرچاسره يې زیست دی لۀ ناکامـه

نوکري، ځواني دا دواړه لکـه بـام دي
په پیرۍ کښې لۀ ما ولاړل دواړه بامه

اوس دا دواړه بامه ستادي نندارې کړه
غافل مۀ شه یوځمان تر صبح و شامـه

په دا اوښ باندې چې ستا کجاوه اینبـې
رسوه يې چې پرې نۀ وزې تر مـقامه

. . . . . .

هـرکاه ناامید شوم خبر راغی چې خان جنت مـکان بادشاه
په قلعه دکوالیر محبوس کړ ـ نور سل کسه کم و بیش چې لـۀ
قبیلو سـره راسره وو په تاریخ دوولسم د سن مـذکور
(۱۰۹۲) په سلخ د رمضان په لشورې مې واړول چې ما بین
حـد د مون او د افریدیو دی .... (بیالۀ بهـرام سـره جنګونه
کوي او په نتیجه کښې جـرکه راځي) ..... تمامې جـرګې خـان
ته وویل چې هغه د تا زوی دادې نسې اختیار د تا کۀ سردارۍ
دۀ ته ورکوې کۀ هغۀ ته ـ خان علیین مکان ورته په ځواب
وویل چې د مـا آزردګی دا ساعت د دواړو په سـرداری

(c) ketabton.com: The Digital Library

نۀ ده پۀ هغه جرګه چې څۀ مقرر شوی وو د بهرام
سره چې خان جنت نښان چې پۀ قید دی خلاص دې شی دا
پۀ کوم سبب پۀ ګوالیار کښې محبوس شۀ؟ بویه لکه چې ـ
قرار داد شوی دی د ګوالیار دې کوز شي پۀ منصب دې
سرفراز شي ـ دویم داچې محال تري بولاق دې و ماته
راکړل شي او شل زره روپۍ مددخرچ ـ معرکه پۀ داتمامه
شوه ـ چې لا شوړې لره راغلو ما خان ته عرض وکړ چې
دا ساعت د ما فکر او سن و سال تقاضا د سرداری نۀ
کا ـ داهومره تالاش مې هم محض د پلار د خلاصي دی ،
ګنې د بهرام نه سرداري اخیستل د خدای تعالیٰ پۀ کرم
وماته اسان دي ـ هرچې تا دا معرکه وکړه وېر دې بنۀ
وکړۀ زۀ هم پرې راضي شوم اوس دما دوخت تقاضا
داده چې دتا پۀ خدمت دې کفش برداري ،کوزه برداري
کوم چې تربیت کېږم ـ اما یو شرط کړم ترهغه وخته پورې
چې څو خان دما او د بهرام پۀ ناستي راضي شوی نۀ
دی ..... (تریو شمېر پېښو او سردارانه جنګونو کولو
وروسته لیکي) ..... خان علیین مکان لۀ هغې جرګې بیا
راغی نظام پورته ـ ماته یې وفرمایل چې څونصو روپۍ
درې ماهه موږ د تا د خرچ د پاره د بهرام سره مقرر
کړې ـ تۀ خپل سرې ورسته خپر آباد ته چې اخلي یې .

ماورته ووې چې دما د تا قرار دادسره هومره وۀ
چې خوتۀ دما او بهرام سره پۀ اتفاق راضي شوې نۀ
يې ، اوس چې تا او دۀ سره اتفاق وکړ دما پۀ اتفاق هم د
بهرام سره راضي شوې اوس د ما د تاسره جدايي ده :

هٰذَا فِرَاقُ بَيْنِيْ وَبَيْنَكَ

نور مې امیرخان ته وکښل ، امیرخان دېره ارزو زما
د بللوکوله امازۀ ورنۀ رغلم ، چې دماخط ورغی پۀ هغه
زمان يې پروانه اوپنځه وکښه - دظفرخان نیایه پۀ لاس
پۀ معرفت د ملک محمد ارباب و رائۀ مان سنګه دیوان راستوله
نۀهم وروان شوم چې پۀ ځلوزیو ورغلم ازادخان نیوی،
ملک محمدارباب اوغېره کتخدایان پۀ موجب د امیرخان واستقبال
ته راغلل پېښورلره ورغلم رائۀ مان سنګه دیوان مې د امیرخان
ولید - اَس او سروپای يې د امیرخان لۀ لوړیه راکړ - ممرېز
خان جماعه دار يې د امیرخان راسره کړ - دکړپو پۀ لاړې کابل
لره ورغلم - د امیرخان دکوچ وخت وۀ جلال آباد ته - یوه شپه
مې پۀ کابل وشوه - امیرخان ځواب راستوۀ چې سبا به
د ما دېره پۀ ټکرامي وي - ساعت د تا د ملازمت نهم سبا
دی وړ سره راووتم - پۀ ټکرامی دی دېره مشۀ لا پۀ ولاړۀ
مې ملازمت وکړ - چې نۀ يې ولیدلم راته يې وویل چې پۀ
ځان د بهرام بلا راغی - نو وړسره تر جلال آباده راغلم،

(c) ketabton.com: The Digital Library

دېرې مهربانۍ يې کوله ، د مالۍ خدمتې هم رضامند شۍ ،
دوه صدو پنځاهې منصب يې د ما تجويز کړ او هغه برادرۍ چې
د ما سره وه د بهرام نه يې عليحده کړې نورې يې سرو پای
او کمرخنجر راکړې زۍ يې پېښاور ته رخصت کړم ..... هغه
وخت چې زۍ د خان عليين مکانه خاطر آزرده مغل له راغلم
متعلقات پۍ نظام پور وو۔ خان عليين مکان ازراه اعتراض
راروان کړه جيناکړ ته راغلل ..... (تر دې دوستۍ لۍ بهرام
نه د خلکو خوابدۍ او ددۍ ظلمونه بنيي او بيا د خان پۍ باب د خلکو
پر يکړه بيانوي) ..... اما اولس پۍ جمع (لۍ بهرام) خپې
راوجاروت ۔ معرکه يې وکړه چې زمونږ سردار مؤلف د کتاب
(افضل خان) دی ، بهرام چا سردار کړی دی ۔ زۍ پۍ پېښاور
کښې وم چې سړي د اولس راغلۍ چې راداروماته څۍ لره د مغل
محتابي کړې ..... نور زۍ لۍ پېښاوره جيناکړ ته راغلم ۔ د
اولس کد خدايان واړه والره راغلل چې مونږ د بهرام سره اوس
پۍ بدې برمنډ شو و روزګار مو سره غلط شۍ پاڅه
راځه ۔ پۍ بهرام هم اور ولګيد ، ز مکه پرې تو ده شوه۔"
(لۍ ۴۹۲ څخه تر ۵۰۰ مخ پورې لنډين) .

کيسه اوږده ده خو نتيجه يې داده چې د ۱۰۹۲- ۱۰۹۳ کلو پۍ
پېوستون کښې د اشرف خان تر بند وروسته افضل خان
رسماً سرداري پۍ لاس کښې ونيوه او لۍ همدې وخت نه ددۍ

(c) ketabton.com: The Digital Library

دسرداری دوره حسابله کیږي .

۳- پهٔ تاریخ مرصع کښې دافضل خان دکورهموا وزامنویاد :

« نقل دی لهٔ نیک بخت چې خانه زاد قدیم الخدمت وه او
نهایت سخي او پهٔ طاعت پهٔ عبادت به دالله تعالیٰ شب وروز
مشغوله وه ، پهٔ هر ملک پهٔ هر بلاد چې څوک ملا درویش
وه همه ددې وظیفه خوار وو۔ دېره فقیر دوسته وه ، زهٔ
یې یوه ورځ فقیرجمیل بیک لره ورستولم چې دمولف دفرزند
دپاره دعاوکا ، زهٔ ورغلم پهٔ دېر الحاح یې څنې دعاوغوښته
سریې یو زمان پهٔ مراقبه کړهٔ۔ راته یې وویل چې نیک
بخته ته یو فرزند غواړې ما فی الحال دوه ولیدل نور به هم
پسې وشي ، پهٔ لږ مدت کښې لهٔ بې بې آیسې چې کور دمولف
دی دوه فرزندان محمد علي او محمد حسن څنې پیدا شول او
امید دنور و شنه . او د بل کور دپاره یې مکرر پهٔ دېر الحاح
ورستولم چې هغه دبې بې ورېره وه اما هیڅ ځواب یې رانهٔ کړ۔
دهغې هیڅ و نهٔ شول. » (۶۰۳ مخ)

د ۱۱۱۷ هـ ق کال پهٔ پیښو کښې لیکي :

- « یوسرو پای یې محمد سعید دما فرزند ته ورکړ » (۳۸۱ مخ).

د ۱۱۱۹ هـ ق کال پهٔ پیښو کښې لیکي :

- « فرزندی سیف الله خان مې دلاچې فرځدارکړهٔ » (۳۸۵ مخ)

- « هرکاه چې فرزندي سیف الله خان خبرشهٔ لهٔ لاچې پسې راغی » (۳۸۵ مخ)

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ۱۱۲۵ هـ ق کال پهٔ پېښو کښې لیکي :

ـ « د محبت لور مې محمد علي خان ته غوښتې وه » (۴۰۸ مخ).

د ۱۱۲۶ هـ ق کال پهٔ پېښو کښې لیکي :

ـ « ما د خپلو وابسته ؤ سره مستحکمه قلعه پهٔ نظام پور سازه کړه فرزندي سیف خان مې جانشین کړ » (۴۱۱ مخ).

د ۱۱۲۷ هـ ق کال پهٔ پېښو کښې لیکي :

ـ « ما فرزندي محمد علي خان د بازو نو سره پهٔ استقبال حسن ابدال ته ورسټولی ؤ » (۴۱۳ مخ).

ـ « پهٔ وخت د رخصت یې خلعت فرزندي محمد علي خان ته ورکړهٔ » (۴۱۳ مخ).

د ۱۱۲۹ هـ ق کال پېښې :

ـ « فرزندي سعید خان فوځدار دلاړې وهٔ » (۴۱۳ مخ).

ـ « پهٔ کار د خپر د محمد علي خان چې نسبت یې د محبت د شهباز خان د زوی کړه وهٔ ـ سرای ته د قبایلو سره راغلی وم، چې داخبر راور سېدهٔ زر مې کار خپر پېښ وند کړ .... سباې محمد علي خان د فوځ سره روان کړ » (۴۱۴ مخ).

د ۱۱۳۰ هـ ق کال پهٔ پېښو کښې لیکي :

ـ « محمد علي خان پهٔ سن د پانزده سالکی، محمد حسن د چارده سالکی، اسدالله خان د یازده سالکي، محمد اشرف د انه سالکي پهٔ رکاب کښې راسره حاضر وو .» (۴۱۷ مخ).

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ۱۱۳۰ کال د ذی الحجې اتم؛

ـ " پۀ وخت دیورش والده د محمد علي خان پۀ حال د نزع وه، حفر دکور جنازې ته یې معطل نۀ شوم " (۴۱۶ مخ).

د ۱۱۳۰ هـ ق کال د لوی اختر ورځ:

ـ " صدر رحمت پۀ محمد علي خان شه، ښه تردد بهادري یې وکړه، تر واړو سوړو پۀ سرهمرکاب همعنان تر شیدو پورې پۀ نامدار پسې تۀ، سواره یې پریستل پۀ داسن د محمد علي خان چې د پنځلسو کالو پوره شوی وۀ اوهم والده یې پۀ د کال هغه شپه چې مالۀ جینا کوړه کوچ وکړ وفات شوه." (۴۱۸ مخ).

ـ " پۀ سبا فرزندي سعید خان چې فوځدار دلاچي وۀ، دتري د ۱۱۳۵ ق سوارۀ پیاده ور سره سرای ته راغی." (۴۱۸ مخ).

د ۱۱۳۵ هـ ق کال د رجب ۱۷ نېټه:

ـ " .... او د برخوردار محمد اشرف د بنادۍ کار هم درپېش ؤ." (۴۴۱ مخ).

ـ " پۀ تاریخ د دوولسم د رجب سنه ز رسل پنځه دهرش کار د برخوردار د بنادۍ پۀ اتمام ورسېد" (۴۴۲ مخ).

ـ " برخوردار محمدحسن خان چې د خپرآباد فوځدار وه ...." (۴۴۴ مخ).

ـ " ماهم پۀ حسب قرار داد برخوردار اسدالله خان پۀ فوځداري د لاچې مقرر کړ." (۴۴۴ مخ). (۲)

دريم: د سکندر خان ختک دوينا څوسندونه:

۱ـ سکندر خان ختک دافضل آباد دباغ په ستاينه کښې يوه
۸۴ بېتيزه قصيده لري چې ددې باغ هرارخيزه معرفي يې پکښې کړې
او ددې باغ په وسعت او فسحت غږېدلی دی، موږ يې دلته ددې
باغ د پېژندنې لپاره څو بيتونه راخوښوو:

[۶] کهٔ رضوان يې لهٔ نشاطه خبردار کا
دا مکان به د بهښته سره شمار کا

[۷] ننه، پاس لکه بنيښه هسې صفا دی
دزړهٔ حال وهر سړي وته آشکار کا

[۸] تهٔ به وايې د بهار تنا غورا شوه
اوازونه چې پهٔ هر لوري آبشار کا

[۹] تحفه نهر يې پهٔ منځ کښې دی راغلی
چنار، سروه هم عجب پرې نمودار کا

[۱۱] بې حسابه فوارې پکښې ولاړې
پهٔ يوځل د پښه کال غوندې امطار کا

[۱۷] پهٔ محل کښې د تصوير کلونه واړه
پهٔ سړي باندې اهار لکه بهار کا

[۲۳] کهٔ کلاب دی، کهٔ چنبه، کهٔ نور کلونه
پهٔ خپل قدر معطر کوځه د يار کا

د هـــر لور جوړه زلمي رائي په سپل
[۲۸] خپاې ـ خپلې مېړې وارې په وار کا

د حاسد په خولۀ دې خاورې د حسدشي
[۳۱] کۀ تر دۀ نه به تعریف د "شاله مار" کا

چې ناګاهه په ګلونو کښې بنکاره شي
[۳۵] تورې ستر ګې دهوسې بلا ناتار کا

د کشمیر، د کابل کله دا صفتا دی
[۳۶] چې ملوک پکښې هر لور د بازو بنکار کا

په بهاریې په اطراف لس دوولس کروهه
[۵۰] په انواع ـ انواع ګلونه هلک بنکار کا

اشرف خان به په دا باغ په جهان یاد وي
[۸۰] سکندر هم ګوندې څوک یاد په خپل اشعار کا

۲ـ کله چې اشرف خان په زندان کښې لوېږي ددۀ ورور سکندر خان خټک یو منظوم لیک وراستوي او دګور ګورنۍ او خپلوانو حالات ورته لیکي ، په هـمدې لیک کښې د افضل خا ن کم سني او په عین حال کښې تدبیرهـم ورته ستایي، دا لیک د ۱۰۹۳ هـ ق کال د محرم په څلورمه نېټه کښل شوی او دا وخت د ددۀ د سرداری او مشری تصدیق ګوی چې دلته یې لۀ موضوع سره مربوط بیتونه رااخلو :

همنشين دې همکي حرامخوارهٔ وو
افضل خان نهٔ وُ خبر په عمرکم وُ
په جفا واړه ودهٔ وته قفا کړه
په تنها صورت د خدای باندې کرم وُ
هېڅ کمی يې دانصاف مصاف ونهٔ کړ
مدعي يې وُ په غم دوست يې بې غم وُ
آفرين باندې مغل پښتانهٔ وائي
منتشر يې نوم د توري په عالم وُ

+ + +

افضل خان دشلرکم زيات کهٔ (په) سن دی
په حکمت په مصلحت لکه کهن دی
زور قوت يې دلښکر واړه ليدهٔ شي
د خورشيد غوندې يو اس يوتې جوشن دی
په اعدا يې هره ورځ ناره د جنګ وي
لهٔ هر اسه يې آرام نهٔ شي غمجن دی
په غليم بهارستان دهٔ خارستان کړ
په معنیٰ مون ته توتکی لکه کلشن دی
عندليب غوندې خبر دهر کل اخلي
دلاسا دلوی هلک کا پرې مېين دی
شفقت، احسان، حيالري بې حده

د مړۍ شهرت يې هم په مرد وزن دی

د فلک د شوارې وارې پرې آسانې

يا تورغر دی په همت کښې يا آهن دی

بنکار د غشي، د توپک، د باز، شاهين کا

استاد شوی د هر علم، د هر فن د کا

بنۀ سواد لري، بنۀ خط، بنه يې انشاء ده

الغرض چې په هر فن کښې مبرهن دی

کۀ تر تا رسېدی نۀ شي کيله مۀ کړه

چې يا د شوی په هغه جهان دکن دی

+ + +

"کوهر" د دی د اخلاص په بنه صدف کښې

هره چار د افضل خان په حکم وک کا

په تحقيق لرو برنۀ کا ځنې غاړه

"افضلخان" يې په مړيې که ګزک کا

"بهادر خان"، "صيف خان" لمسي دې لکه ګل دي

خدای دې دواړه خانصاحب ته مبارک کا

+ + +

"خالد خان" د افضل خان جای نشين وُ

د هر احسان د سره شوی وُ خو بيا لاړ (۴)

+ + +

څلورم: د "تذکرهٔ انتخاب یادګار" سندونه:

دا اردو نامتو لیکوال او شاعر میر مینایي د کاظم خان شیدا په باب لیکي:

" شیدا کاظم خان، خانزاده قوم ختک، دپښتو نخواسړی، په پرهېزګاری اوخدای ترسی کښې بې مثاله وُ، پرښته خویه بنیادم وُ. اروپدل شوي دي چې دوی یوه جینی روزلې وه چې هغه هوښیاره اولویه شوه نو خلقو وغوښتل چې دوي یې په نکاح کړي، دوي قبوله نهٔ کړه، دهغې جینی هم د دوی د شتمنیا د نظر دوړاندې داخوښه وه، یوه ورځ یې خان جوړ کړ او د دوی د خلوت ځای ته ورلړه ورغله، دوی یې په غرض پوه شول او خپله کوتې کښې د شمعې په لنبه کښېښوده چې په سوځېدلو شوه نو لاس یې راکښلو - هغې وپوښتل چې داڅهٔ خبره ده؟ دوی ورته وفرمایل چې دې از مایښت لپاره مې په شمعې لاس اینبی وهٔ چې کورم چې لهٔ ما د دغه اورزغم د لی شي کهٔ نه؟ نو په هېڅ طور زغم ونهٔ شو اوهر کله چې د دغه اور د تاو زغم ونهٔ شو نو د دوی د اور چې څوچنده لهٔ دغه اوړه زیات دی به څرنګ زغمونکی شم - هم همغه ورځ یوهٔ ښکلې سړي ته نکاح کړه - پاکي ده الله لره داسې سپېڅلي ذاتې وي."

(c) ketabton.com: The Digital Library

" د جناب مستطاب نواب محمد فيض الله خان بها در عرش منزل پهٔ عهد کښې يې دلته پهٔ دهر شان شوکت د ميا شتې پهٔ زر روپو نوکري کوله ، پهٔ وړکړه بخښنه کښې تر لرې لرې مشهور وُ ، د دوي مشران هم د شوکت او دولت او نغارې څښتنان وو . "

" شعر به يې اکثر پهٔ پښتو ژبه کښې فرمايلو کله - کله به يې پهٔ فارسي کښې هم طبيعت و آزمويلو " هی هی افغان " د حضرت مؤيد من الله جناب علي محمد خان دمرينې تاريخ هم د دوی د اوچت فکر نتيجه ده - او نادر شاه چې هندوستان پهٔ زور زيا تي ونيولو - غم عام " يې د دغه نيولو تاريخ وويلو ... "(۴).

پنځم : د " تذکرهٔ کاملان رامپور " سند ونه :

حافظ احمد علي شوق رامپوري پهٔ تذکرهٔ کاملان رامپور کښې د زړو او باوري سندونو پهٔ بنا د کاظم خان شيدا پهٔ باب پهٔ ډېرُ پوره معلومات لري چې دلته يې مربوط مطالب چې لومړی لاس مواد يې بللای شو ، رااخلو :

د تذکرهٔ تکملة الشعراء څښتن ليکي : خان عاليشان چې د ښځتون ختک قام رئيس دی ، د فرشتې پهٔ څېر بنيادم دی ، زاهد ، پرهېزکار ، متشرع ، د ډېره اوچته حوصله لرونکی ، نازک دماغه او د درناوښت څښتن دی ، د هر زغمناک کونديې

د زغم او درناوي غږ دی ، په انساني صفتونو پسوللی ، دهنر
او قابلیت او د سخندانۍ تولنه او د فضل او کمال څښتن ، خوش
مقاله ، نازک خیاله او زړه ته ورپورې د تازه معنو موندونکی
او په نزاکت پوروړ ، زړه ته ورپورې او د هسکو مضمونونو
لټوونکی دی - تر دغه وخته د پښتونخوا په پښتنو کښې داسې
خوږه ، وینا کوونکی سړی نه پیدا شوی دی او نه به پیدا
شي ، لا د ایران په باب هم بحث کیدای شي ، په نازکخیالۍ او
ادا بندۍ کښې د سلیم ، شوکت بخارایي ، صائب تبریزي ، نامر
سرهندي اوغني کشمیري په شان یکتا دی . په پښتو ژبه
کښې د دوی دیوان د خوش خیالۍ او سخندانۍ له روبه
مشهور دی ، کله - کله به یې په فارسۍ کښې هم غزل ویلو
د مرینې یې یوځو کالونه کړي . د راجه ټول رای ناظم اوددۀ
د قتل تاریخ یې داسې نظم کړی دی ..... د نواب سید علي
محمد خان صاحب تاریخ یې هی هی افغان (۱۱۵۷هـق) ویلی دی ،
په هندوستان یې د نادر شاه د حملې تاریخ د غم عام (۱۱۵۱هـق)
نه راایستلی دی ، د کمایون د غړۀ په لمنه کښې د چلیکا په
ځنګل کښې د محمود بدلو تاریخ یې د فساد عظیم (۱۱۶۵ هـق)
د تورپر نه راایستلی دی . د شیدا د دیوان دوه ځلې د
زیارت سوات په کتبخانه کښې شته دي .

یوه نسخه په غټ قلم لیکلې شوې ، خلور سوه شپاړس

(c) ketabton.com: The Digital Library

محونه لري ، په پای کښې يې دا عبارت دی . " تمام شد
دیوان شیدا تصنیف خان عالیشان مظهر لطف والاحسان
حاتم زمان خانزاده کاظم خان سلمه الرحمٰن بتاریخ
بیست و دویم شهر جمادی الثاني ۱۱۹۱ له بخط بنده احقرالعباد
فیض علي ولد قاسم بیک بپاس خاطر اخون زاده میاں غلام
حیدر سلمه الله تحریر یافت ."

مؤلف د دهٔ دیوان را پېژني او بیا د وفات قطعې تاریخ
را اخلي چې د یوې عنوان دی :

تاریخ د وفات د دریو دوستانو او دیو زوی :

آه بد و ماه سه مشفق مرا
چار میش قرهٔ عینم بدان
زان دو شهید و دو سعید ازل
طبل رحیلی زد سوی جنان
سال وصال همه گردد حلی
بود غم یی هم آه - خوان هم

(۱۱۶۱ هـ ق)

..... د دې دیوان پهٔ سر پانې چا کابلي د شیدا
خان د وفات دا تاریخ لیکلی دی :

د شیدا پهٔ آشیان جهان تریخ شه
د کباب غوندې یې کون و مکان سیخ شه

(c) ketabton.com: The Digital Library

درست بدن يې ګويا زړۀ ؤ پۀ سينې کښې
دل نظير د کاظم خان د مرګ تاريخ شته

لۀ " دل نظير" نه (۱۱۹۴ هـ ق) جوړېږي . غالباً همدا يې تاريخ وفات دی ، د دوی پۀ باۀ کښې لۀ کومه کتابه يا زباني روايته نور حال معلوم نۀ شته ". (۵)

شپږم : د خانزاده شېرعليخان مجمع الانساب :

د کاظم خان د کورنۍ د غوټې پرانستلو پۀ برخه کښې چې کوم سند ترلاسه شوی هغه د خانزاده شېر عليخان " مجمع الانساب " دی . شېرعليخان د خوشال خان خټک د خانۍ د کورنۍ يو فاضل شاعر او ليکوال غړی دی چې د ۱۲۵۸ هـ ق کال د ذی الحجې پۀ ۲۰ نېټه زېږېدلی او پۀ ۱۳۲۳ هـ ق کال د ۶۴ کلنۍ پۀ عمر وفات شوی دی ، د شاهداد خان ، هغه د سرور خان ، هغه د سردار خان ، هغه د شهباز خان ، هغه د سعادت خان ، هغه د افضل خان ، هغه د اشرف خان او هغه د خوشال خان خټک زوی ؤ .

شېرعليخان د خپل ستر نيکۀ افضل خان پۀ پېروی پۀ پښتو ، فارسي او اردو ژبو د مجمع الانساب پۀ نامه يو کتاب کښلی او د خټکو د خانۍ د کورنۍ شجرې او حالات يې پکښې راوړي ، دی د خپل کتاب پۀ سريزه کښې ليکي :

(c) ketabton.com: The Digital Library

«وائي دابندهٔ ناداں مملو پهٔ عصیان یعني خانزاده
شهرعلیخان پهٔ خدمت دهوښیارانو روښن دلانوکښې
پهٔ پرتواضع او نیاز سره عرض د عاجزۍ پهٔ دامضمون
لري چې هرکاه پهٔ مطالعه دکتاب دتواریخ مرصع پهٔ زیور
دمعنیٰ آراسته او بنائسته دی او پهٔ مجلس د تاریخ دانو
خلقو کښې دکلو دسته دی، دی پهٔ معنیٰ کښې ددوکان
دی او مصنف ددهٔ زمونږ نیکه محمد افضل خان دی چې
دهٔ خپل انساب یعنی واړه نسب نامه پهٔ ښه تفصیل سره
لهٔ ابتدا د ملک اکوړ خان نه چې سرخپل زمونږ د خاندان دی
تر خپلو فرزندانو پورې بیان کړې ده پهٔ هسې عنوان سره
چې بیا ورته حاجت د تقریر او تحریر نشته ،لهٔ هغه مدت
نه او س زمونږ تر وخته پورې د هره زمانه تېره شوې ده
او پهٔ دا منځ کښې زمونږ پهٔ خاندان کښې د هر ښه علم دان
او قابل ـ قابل کسان پهٔ خپل ـ خپل وار سره هغه جهان ته
لاړ شوي دي لېکن چا دهغو نه پهٔ جمع کولو ددې تقریر او
پهٔ کښلو ددې تحریر سعی کوښښ نهٔ دی کړی یعنی دانسب
نامه چې او س کښی ښتي هیڅا کښلې نهٔ ده دا خو یو دا سبب
معلومیږي چې پهٔ هغه وخت کښې قسم قسم حادثات او دنګا
رنګ تکلیفات پهٔ منځ ددوی کښې راغلي وو . پهٔ سبب
دهغو یوه کم فرصتي شوه ، بله سراسر بې رغبتي شوه،

اوس چې فضل د پاک سبحان دی او بیا کرم د نبي آخر زمان دی . نور ځکه زمونږ حاکم جناب نواب صاحب بهادر خواجه محمد خان دی چې په واسطه ددوی سره زمونږ خاندان واړه برقرار دی ، چنانچه هریو کس له مونږ په خواهش د خپل دوزګار دی . هرګاه چې رغبت د بنده په لوستلو د کتابونو او په لیدلو د تاریخونو او په جمع کولو ددا رنګ حالونو له هرڅه زیات وه . پس له دا سب په دې کوښښ اومحنت سره دا نسب نامه جمع کړی شوه یه هسې مضمون سره چې انشاءالله له ابتداء د خان مرحوم چې مصنف دکتاب دی تر مونږ پورې چې اووه اته پیړۍ تیرې دي هیڅ قدر به پکښې تغیر او نقصان راغلی نه وي او که وي هم شاید ، ځکه چې بنده مرکب له سهوې او نسیان دی . اوس زمونږ نوبت په سر راغلی دی که مونږ وو یقین دی چې پس له مونږه به دا کښل په طور د یادداشت باقي پاتې شي ... (د مجمع الانساب دیباچه) .

خانزاده شهرعلیخان پر نسب نامه سربیره نور دهرتصنیفونه هم درلودل او په نظم او نثر دواړو یې کښل کول .

د شهرعلیخان په نسب نامه کښې زمونږ له موضوع سره مربوط دالاندې مطالب ترلاسه کیږي :

۱- په هغه جدول کښې چې دختلو د رئیسانو فهرست

لۀ ملک اکور خان نه بیا ترخپله وخته لیکي د محمد افضل خان پۀ برخه کښې وایي :

« د حکومت د پیل کال ۱۰۹۳ ـ د حکومت پای ۱۱۵۳ هـ ق . د حکومت دوره ۶۱ کاله ، د اورنګ زیب او بهادر شاه زمانه »

۲ـ دافضل خان خټک د زامنو پۀ باب لیکي :

« محمد افضل خان چې زموږ پۀ خاندان کښې پۀ خان مرحوم سره مشهور معلوم دی و دوی ته خداوند تعالی اتۀ فرزندان عنایت کړي وُو چنانچه سعدالله خان ، کاظم خان لۀ یوې مورد ، محمد علیخان ، حسن علیخان لۀ بلې مورې ، عبید خان ، محمد عماد خان لۀ بلې مور . محمد اشرف خان لۀ بیلې مورې . محمد سعید خان لۀ بیلې مورې . پۀ دوی کښې سعدالله خان مشروۀ اوس پۀ شهید خان سره مشهور دی ځکه چې د لښکرخان دلاسه چې زوی د محمد علیخان وۀ اوددۀ ویاړه وۀ ، پۀ سرای کښې شهید شوی دی »

۳ـ دکتاب پۀ اردو برخه کښې دافضل خان د ریاست او سردارۍ پۀ باب لیکي :

« کله چې اشرف خان بندي شو (ددۀ وروړ بهرام د پلرنۍ ریاست دعوی وکړه) خو خو شحال خان د مشرۍ پګړۍ خپه نه سي افضل خان ته ور پۀ سرکړه .... محمد افضل خان یو پوهې سړی وُ ، د هر کتابونه یې لیکلي وو ـ ددۀ ۶۱ کاله مستقل

حکومت و چلاوۀ ، اتۀ زامن یې درلودل چې دادوه یې دیادولو
وړ دي سعدالله خان او محمد علیخان ، سعدالله خان (اسدالله
خان) لۀ خپل پلار نه خپه شو . د څو ملا زمانو سره تېری
ته ولاړ هلته یې د تېری ریاست جوړکړ . د محمدافضل
خان د وفات پوخ تاریخ څرګند نۀ دی .»

۴ـ نسب نامه د اسدالله خان د حکومت دوره لۀ ۱۱۵۴ تر
۱۱۸۰ هـ ق پورې ۲۷ کاله شمېري چې د نادرشاه او احمدشاه
دوره ده (٦) .

پایلیکونه:

(۱) پۀ دې برخه کښې د کاظم خان شیدا دوینا
نمونې لۀ کابل چاپ دیوان څخه چې پۀ ۱۳۳۳ هـ ش کال
پښتو ټولنې چاپ کړی ، رااخیستل شوې دي . د تاریخي
مادو د تثبیت لۀ پاره د اسلامیه کالج خطي نسخه لوستله
شوې او د کاظم خان شیدا د دیوان د خطي نسخو پۀ باب
معلومات زمالۀ «پښتو نسخې ـ د پښتو نخوا او دنیا پۀ
کتابتونو کښې» قلمي اثر نه اخیستل شوي دي .

(۲) د تاریخ مرصع اقتباسونه د اروابنیاد استاد
کامل موهمند لۀ چاپ متن څخه شوي دي .

(۳) د سکندر خان خټک د دې قصیدې او ترجیع بند
بشپړ متنونه د دۀ د دیوان پۀ هغه قلمي نسخه کښې دی

چې د پښتو اکیډمۍ پېښور په کتابتون کښې ساتله کېږي .
ما د دواړو بڼې متنونه په دوهم ټوک ادبي ستوري
کښې راوړي دي ، د ۱۳۵۹ کال د کابل چاپ ۳۴۵-۳۶۲ مخونه.
(۴) د دې کتاب اقتباس د اروا بناد استاد کامل مومند
لـه « ۶۳۰ » نومي کتاب نه شوی دی ، ۲۰۶-۲۰۸ مخونه .
(۵) دا متن هم د اروا بنا د استاد کامل مومند لـه یاد
شوي کتاب نه اخیستل شوي ، ۲۰۹-۲۱۲-۲۱۵-۲۱۹ مخونه.
(۶) د دې نسب نامې د قلمي نسخې فوټو ستنې محترم پردل
خان خټک ر سپارلې وې چې قلباً منه ترې کوم .

(c) ketabton.com: The Digital Library

څلورم څپرکی

ترلاسه شوې نتیجه

د استفاق طمعه به څۀ کړې لۀ اخوانه

نتیجه یې ورکېدۀ دې لۀ کنعانه

د تبرو سره او اټکلونو او روایتونو ، شکونو او تکلونو
او سره ونو او لاسوندونو د څېړنې ، تنقید او جاج پۀ
نتیجه کښې د کاظم خان شیدا د ژوند اړخونه پۀ لنډ
ډول داسې جوړولای او ترتیبولای شو :

د شیدا نوم « محمد کاظم » (۱) تخلص « شیدا » (۲)
پۀ قام « افغان ختک » (۳) د خان د « خاندان (۴) خانزاده »
د خوشال خان ختک کړوسی ، د اشرف خان هجري لمسی
او د افضل خان ختک زوی وُ (۶) پۀ سرای او افضل آباد

کښې يې استوګنه کړې وه (۷) دی په ځوانۍ کښې له خپل پلار تورې
څخه د هندوستان پر دښې شو او په دې توګه يې د سرداری
په سر پښو شوو او يېښدونکو پښتو ته شاکړه (۸) .

ددۀ پلار افضل خان خټک د ۱۰۷۴- ۷۵ هـ ق کال شا او خوا
زېږېدلی ؤ (۹)، په ۱۰۹۲ هـ ق کال کښې يې چې پلار اشرف خان
هجري د مغولولۀ خوا ژنداي شو. خوشال خان خټک سردۍ
بهرام ته وسپارله خو افضل خان ونۀ منله او د بهرې تر
منافقت وروسته په ۱۰۹۳ هـ ق کال د ختکو سردار شو (۱۰) او تر
۱۱۵۳ هـ ق کال پورې يې داور رنګ زېب او د هغۀ د اخلافو د
حکومت په دوره کښې سرداری ۶۱ کاله دوام وکړ (۱۱) چې تر
سرداری وروسته يې د پاتې ژوند په باب معلومات نشته او
د مرګ نېټه يې نا معلومه ده (۱۲) .

د افضل خان خټک دوه ډۀ په باب د سکندر خان خټک له
دې زېږې څخه چې په اشرف خان يې کوي :

«بهادر خان» «صيف خان» لمسي دې لکه ګل دي
خدای دې دواړه خان صاحب ته مبارک کا (۱۳)

خرګند ېږي چې افضل خان تر ۱۰۹۳ کال وړاندې يعنی د خان
او سرداری تر پيلېدو مخکښې واډۀ کړی ؤ او داوخت د
دوو ماشومانو پلار ؤ .

ښکاري افضل خان خټک د ۶ کلنی ۱۷ کلنی په سر

وادۀ کړی وي او دایوه عادي خبره ده ځکه هغه وخت د
خانانو او شتمنو پۀ کور نیوکښې اولادونو ته لۀ ځوانۍ وسره
سم ودونه غوښتل کېدل ، لکه افضل خان چې پۀ خپله
هم خپل زوی محمد علیخان ته تر پنځلس کلنۍ وړاندې
د محبت لور غوښتې وه (۱۴) اوتر ۱۱۳۵ هـ ق کال وړاندې
یې محمد اشرف خان ته هم د ۱۴ کلنۍ شاو خوا وادۀ کړی
ؤ (۱۵) . دۀ پۀ ۱۰۹۳ کښې دوه زامن د "بهادرخان" او
"صیف خان" پۀ نومونو درلودل (۱۶) چې بهادر خان پۀ تاریخ
مرصع او مجمع الانساب کښې نۀ دی یاد شوی بنایي پۀ
ماشومتوب کښې مړ شوی وي خو "صیف خان" د "سیف الله
خان" او "سیف خان" پۀ نامه شته چې پۀ ۱۱۱۹ هـ ق کال یې دلاچې
یوځدار تاکلی دی (۱۷) اوهم یې بل زوی د محمد سعید
خان پۀ نامه دی چې دې یې هم پۀ ۱۱۲۹ هـ ق کال دلاچې یوځدار
تاکلی دی (۱۸) کېدای شي دا دواړه دیوې مور زامن وي.

د ۱۱۱۴ هـ ق کال شاوخوا فضل خان خټک دوې لاولده
بیبیانې درلودې چې یوه یې بې بي آیسه نومېده او بله د بې بي
نېکبختې وړه وه . بنایي داوخت یې لومړۍ میرمن مړه
شوې وي ، دی د بې بي نېکبختې پۀ تېنګار او ملتیا فقیرجمیل
ښک ته د زوی د غوښتلوۀ پاره دعا ته ورځي ، هغه زېرې
ورکوي چې : نېکبخته ته به یو زوی غواړې ما فی الحال

(c) ketabton.com: The Digital Library

دوه وليدل نور به هم پسې وشي او همداوه چې محمد علي او محمد حسن دبي بي آيسې لهٔ نسه پهٔ ۱۱۱۵- او- ۱۱۱۶ هـ ق کلونو کښې يو پهٔ بل پسې پيدا شول خو دوهمې بي بي يې څهٔ ورته ونهٔ وې ، هغه لا ولده پاتې شوه (۱۹) تردې کال (۱۱۱۶) پورې فقيرجميل بېګ ژوندی وُ او پهٔ همدې کال ومړ؛

چون رفت از جهان این کرامت خدیو
بجز "ق" آمد ز عالم " غریو "
(۱۲۱۶ - ۱۰۰ = ۱۱۱۶ هـ ق) (۲۰)

لهٔ افضل خان خټک کره پهٔ ۱۱۱۹ هـ ق کال اسدالله او پهٔ ۱۱۲۱ هـ ق کال محمد اشرف خان پيدا شول (۲۱) د محمد علي خان مور (بي بي آيسه) پهٔ ۱۱۳۰ هـ ق کال مړه شوه (۲۲)

تاريخ مرصع چې تر ۱۱۳۶ هـ ق کال پورې واقعات پکښې د غلي دافضل خان خټک دنورو زامنو او ماندينو ذکر نهٔ لري او داهم دنورو پېښو پهٔ ترڅ کښې پهٔ ضمني ډول ياد شوي دي .

مجمع الانساب چې دافضل خان خټک دسرداری ترپايه (۱۱۵۳ هـ ق) پورې ددهٔ پهٔ باب غټ ټوټي ليکي چې دهٔ لهٔ پښتو ماندينو نه اتهٔ زامن درلودل : سعدالله خان او کاظم خان لهٔ يوې مورې ، محمد علي خان او حسن علي خان لهٔ بلې مورې ،

عبيد خان او محمد عماد خان له بلې موره ، محمد اشرف خان له بلې موره او محمد سعيد خان له بلې موره (۲۳).

د تاريخ مرصع او مجمع الانساب په پښو کښې تناقض لږ دی، د تاريخ مرصع په قول په ۱۱۱۴ هـ ق کال افضل خان دوه ماندينې درلودې چې له يوې نه محمد علي خان او محمد حسن خان وزېږېدل خو د بلې اولاد نه ؤ ، دۀ دوه مشر زامن سيف الله خان او سعيد خان هم درلودل چې يو يې په ۱۱۱۹ - و بل په ۱۱۲۹ هـ ق کال دلاچې پوځداران تاکلي وو - د سکندر خان په وينا سيف الله خان د اشرف خان تر بندي کېدو (۱۰۹۲ هـ ق کال) وروسته او د ۱۰۹۳ هـ ق کال د محرم تر ۴ ورځې زېږېدلی نو يقيناً دا دوه زامن يې له بلې ماينې يا نورو ماينو څخه وو ، همدا راز په تاريخ مرصع کښې دا سدالله خان او محمد اشرف خان د مېندو د يادولو ضرورت نه دی پېښ شوی (۲۴) خوکوم تناقض چې را منځ ته شوی هغه دادی چې په تاريخ مرصع کښې د افضل خان د شپږو زامنو نومونه : سيف الله خان ، محمد سعيد خان ، محمد علي خان ، محمد حسن ، اسدالله خان او محمد اشرف خان را غلي (۲۵) خو په مجمع الانساب کښې د سيف الله خان نوم نشته ، محمد حسن د حسن علي په نوم را غلی ، اسدالله خان د سعد الله خان په نوم راغلی خو په حاشيه کښې اسدالله هم ورسره شته (يعنې دی په دواړو نومونو يادېدۀ)

کاظم خان ، عبید خان او محمد عماد خان نوي نومونه
دي چې تاریخ مرصع یې نهٔ یادوي او هم سعدالله خان
تر ټولو مشر کنل شوی چې داسمه نهٔ ده اما څرنګه چې
سرداري دهٔ تر لاسه کړې نو شهر علیخان فکر کړی چې
دی به تر ټولو مشر وي (۲۶) همدا راز عبید خان بنایي د
همغه عابد خان بل نوم وي چې کاظم خان شیدا دخپل
دیوان نسخه ددهٔ په لاس محمدي صاحبزاده ته لیږلې ده (۲۷).

څرنګه چې تاریخ مرصع تر ۱۱۳۶ هـ ق کال وروسته
پېښې نهٔ لري او مجمع الانساب تر ۱۱۵۳ هـ ق کال پورې
دافضل خان خټک ژوند یقیني کوي نوځکه په دې مودد
کښې ددهٔ د زامنو پیدا کېدل یوه عادي او طبیعي خبره دد
چې په دې توګه مجمع الانساب د تاریخ مرصع معلوماتوي
نه بلکې بشپړوي یې .

په روایاتو کښې د کاظم خان شیدا زېږېدل د ۱۱۳۵-
۱۱۴۰ هـ ق کلونو تر منځ اټکل شوي ، په دې برخه کښې نهٔ
ماتړونکي او نهٔ زیات رڼا بنا نوونکی سند نهٔ شته نوځکه
همدا اټکل په دې برخه کښې تر اوسه یوبنهٔ اټکل
پاتې شو .

کومه مرثیه چې د کاظم خان شیدا په دیوان کښې د
دهٔ د والد په نوم چاپ شوې ، سمه نهٔ ده ، دا او ورپسې

قطعه يې د «والدې» په مرينه دي چې دا خبره هم دخطي نسخو د دود او هم ددې د بېتونو د جوړ ښت او بشپړتابۀ په اساس معقوله او د منلو وړ ده (۲۸) .

همدا راز مجمع الانساب د ليکنې له مخې محمد کاظم د اسدالله خان سکنی ورور دی او اسدالله خان د ۱۱۱۹هـق کال شا او خوا زېږېدلی او هم څرنګه چې د ۱۱۱۴هـق کال شا او خوا ددۀ د مور يا دو نه نشته نو ددۀ له مور سره د افضل خان ختک د وادۀ کولو وخت د ۱۱۱۵-۱۱۱۸هـق کلونو په موده کښې اټکلولای شو ، کۀ د اسدالله خان او محمد کاظم خان د وی مور د وادۀ په وخت کښې د ۱۶ يا ۱۸ کلو وي نو د زېږېدو وخت يې د ۱۱۰۰ هـق کال شا او خوا ګڼلای شو او کۀ د افضل خان ختک دا بي بي د ۱۱۰۰ هـق کال زېږېدلې وګڼو نو په ۱۱۸۹ هـق کال چې وفات شوې او کاظم خان شيدا يې دوې مرثيې ويلې دا د ۸۹ کلونو عمر درلو دونکې وه ، چې دا عمرهم له طبيعي اوهم له عقلي نظره نامناسب نۀ دی نو د شيدا د ديوان ددې مرثيو نتيجه به دا وي چې دا دوارې قطعې دۀ د خپلې مور په مرينه ويلې دي .

کۀ څۀ هم اسدالله خان د شيدا سکه ورور ؤ (۲۹) خولۀ يوې خوا د ددۀ له سرداری او جاګير سره مينه نۀ وه

(c) ketabton.com: The Digital Library

اولۀ بله پلوړ د ځانۍ او سرداری پۀ سر د دوی
کورنۍ شخړې ناوړه حالت ته رسېدلې وې نو ځکه
دۀ پۀ ځوانۍ وطن پرېښود او د هند مسافر شو، دې
پېښو ته ددۀ پۀ دیوان کښې تلمیحي اشارې شوې
دي (۳۰) او همدا ناوړه حالت ددې باعث شوې ددۀ وړوکی
اسدالله خان ددۀ دوارۀ لښکر خان پۀ لاس ووژل
شي (۳۱) او همدې پېښې کاظم خان هم دردولی او
ژړولی دی :

لۀ حبِ جاهه پۀ زړۀ کښې سوړیم
د ملنګۍ وکار ته جوړ یم
سرمې خوړلی د شیرین وروردی
لۀ زندګۍ تر حلقه موړ یم (۳۲)

شیدا حنفي مذهب ، د نقشبندیه طریقې صوفي (۳۳) ،
دیندار او پرهېزګاره انسان ؤ (۳۴) ، وادۀ یې نۀ ؤ کړې
او پۀ کومه قطعه کښې یې چې د « قرۀ عین » پۀ مرینه
او بنکې تویې کړې او قرة العین د زوی استعاره ده خو
دا ددۀ زوی نه بلکې زوی خوانده یې ؤ چې دمصرع
د مصرع) د « بدان » کلمه مراحت پرې کوي . یعنې : زما
د ستر کو کسی یې وبوله !

د شیدا شعر او شاعري پۀ پښتو ادب کښې ځانګړی

(c) ketabton.com: The Digital Library

ـ منفرد مقام لري او د تذکرهٔ کاملان رامیوړ دا لیکنه
یې نهٔ داسې څوک راغلی نهٔ به راشي حتیٰ پهٔ فارسي
کښې هم د بحث وړ دی (۳۵) کهٔ کامل صاحب مبالغه
او غلو هم کړلې (۳۶) ددهٔ د انفرادیت پهٔ برخه کښې دهره
مبالغه پهٔ ښکاري .

شیدا د نواب محمد فیض الله خان پهٔ عهد کښې د
میاشتې د زړو روپو نوکري درلوده (۳۷) اوترپایه
خپل پلرني تیاتوبي ته پهٔ دی راستون شوی

د شیدا د مرینې تاریخي ماده د «دل نظیر =
(۱۱۹۴ هـ ق) پهٔ ګوروکښې نغښتې ده چې یوه ناپژندل
شوې کاملې شاعر ویلې ده (۳۸) او داخبره ترڅو چې
ماتوونکې سندپهٔ شي او تردې کال وروسته ددهٔ
د ترونو نورې نخښې نښانې وهٔ موندلې شي ، دمنلو
وړ ده

پهٔ پای کښې دهٔ د لوی عالم استاد کامل مومند
روح ته دعا کوم ځکه ځهٔ دوی پهٔ دې موضوع کښې عالمانه
څلورنه او پوهونه نهٔ وای کړي زمابه ددې لیکنې لور
ته پام نهٔ ؤ اوښتی او دا رساله به نهٔ وه کښل شوې .

(c) ketabton.com: The Digital Library

پايليکونه :

(۱) د ديوان سريزه ، ددۀ پۀ خپل قلم .

(۲) همدا سريزه .

(۳) همدا سريزه .

(۴) ديوان ، د پښتو د شعر حسب حال ، ۱۴ مخ .

(۵) تذکرۀ انتخاب يادگار ، د اروا بنادا ستاد کامل د ۱۶۳۰ کتاب پۀ حواله ، ۲۰۶ مخ .

(۶) مجمع الانساب د خانزاده شيرعليخان،قلمي نسخه .

(۷) د کاظم خان شيدا د ديوان بېلا بېلي برخې .

(۸) د ديوان بېلا بېلي برخې .

(۹) دا انټکل د سکندر خان ختک لۀ هغه منظوم ليک نه چې پۀ ۱۰۹۳ هـ ق کال يې د اشرف خان پۀ نوم ليکلی او هلته دی د شلوکلو کم و زيات کښې ، کولای شو . د ليک قلمي متن د سکندر خان د ديوان پۀ هغه نسخه کښې چې پۀ پښتو اکيډمۍ کښې خوندي ده . را علی او د ليکوال د دوهم توک ادبي ستوري پۀ ۳۴۴-۳۶۲ مخونو کښې خپور شوی دی ، او هم افضل خان پۀ تاريخ مرصع کښې د ۱۰۹۲ کال د پېښو پۀ ترڅ کښې څان د ۱۶-۱۷ کلوبيي .

(۱۰) دا موضوع په تاریخ مرصع کښې افضل خان ختک ـ په
تفصیل لیکلې ، ۴۹۲ - ۵۰۰ مخونه .

(۱۱) مجمع الانساب ، د خانزاده شیرعلیخان ، قلمي نسخه .

(۱۲) همدا اثر .

(۱۳) د سکندر خان ختک لیک ، ادبي ستوري ۲ / ۳۵۴ مخ .

(۱۴) تاریخ مرصع ، ۴۰۸ مخ .

(۱۵) تاریخ مرصع ، ۴۴۱ مخ .

(۱۶) د سکندر خان لیک .

(۱۷) تاریخ مرصع ، ۳۸۵ مخ .

(۱۸) تاریخ مرصع ، ۴۱۳ مخ .

(۱۹) تاریخ مرصع ، ۶۰۳ مخ .

(۲۰) په تذکره مسجي د فقیر جمیل بابک د قبر ډبره .

(۲۱) تاریخ مرصع ، ۴۱۷ مخ .

(۲۲) تاریخ مرصع ، ۴۱۶ ، ۴۱۸ مخ

(۲۳) مجمع الانساب ، قلمي نسخه

(۲۴) مجمع الانساب دا ذکر کوي .

(۲۵) تاریخ مرصع ، بیلا بیلي برخې .

(۲۶) مجمع الانساب

(۲۷) وګورئ د دیوان سریزه ، د شیدا په خپل قلم .

(۲۸) وګورئ د دۀ د دیوان خطي او چاپي نسخې

(۲۹) مجمع الانساب .

(۳۰) مونږ لۀ دیوان نه پۀ ۔ یې خپرکي کښې کا في ذمونې ورکړي دي .

(۳۱) مجمع الانساب .

(۳۲) دیوان .

(۳۳) دیوان ، د دۀ د خپل قلم سرېزه .

(۳۴) تذکرۀ انتخاب یادګار او تذکرۀ کاملان رامپور، دارواښاد کامل ، د ۱۶۳۰ کتاب پۀ حواله ، ۲۰۷ مخ

(۳۵) تذکرۀ کاملان رامپور ، دیاد شوي کتاب پۀ حواله .

(۳۶) استاد کامل ، ۱۶۳۰ نومی کتاب ، ۲۰۹ مخ .

(۳۷) تذکرۀ انتخاب یادګار ، دارواښاد کامل دیاد شوي کتاب د ۲۰۷ مخ پۀ حواله .

(۳۸) تذکرۀ کاملان رامپور ، د استاد کامل پۀ حواله .

(c) ketabton.com: The Digital Library

نومليک

دوکړيو، ځايونو، نسلونو، کتابونو او نورو نومونه

پهٔ دې نومليک کښې د ځايونو نومونو ته د ستورې * نښه شوې، کتاب ته «ک»، نسلونو ته «ن»، علمي او نشراتي مرکزونو ته «م» او نورو ته واضح توري کښل شوي دي.

آزاد خان : ٦١
آيسه، بي بي : ٦٣، ٨٢، ٨٣
احمد (پاک) : ٢٨
احمد شاه : ٧٨
ادارهٔ اشاعت سرحد : (م) ٦
د ادبياتو پوهنځی : (م) ٢٣
ادبي ستوري (ک) : ٧٩، ٨٩، ٩٠
اردو (ژبه) : ٧٠، ٧٤، ٧٧
اسدالله خان : ٣، ٤، ٩، ١٠، ١٣، ١٤، ٢١، ٦٤، ٦٥، ٧٨، ٨٣، ٨٤، ٨٦، ٨٧.
اسلام خان (خانصاحب) : ٥١
اسلامیه کالج کتابتون (م) : ٥١، ٥٢، ٧٨، ٩٦
اشرف خان : ب، ١، ٣، ٩، ١١، ١٥، ١٦، ١٨، ٥٤، ٥٥، ٥٦، ٦٢، ٦٧، ٧٤، ٧٧، ٨٠، ٨١، ٨٤، ٨٩
افريدي (ن) ٥٩
*افضل آباد (باغ) : ١٣، ٢٩، ٥٣، ٦٦، ٨٠
افضل خان خټک : ب، ١، ٣، ٧ تر ٢٣، ٥٣ تر ٥٥، ٥٧، ٦٢، ٦٣، ٦٧ تر ٦٩، ٧٤، ٧٥، ٧٧، ٨٠ تر ٨٦، ٨٩، ٩٠
افغان (ن) : ٢٦، ٢٧، ٨٠
* افغانستان : ١، ٢
افغاني (ن) : ١، ١٢، ١٨، ٢٣، ٢٦، ٢٧
اکوړه خان (ملک) : ٧٥، ٧٧
* اکوړی : ٤٤
الله داد خان خوښکي : ٥٦
الله نور : ٨، ١٢، ١٣، ١٨، ٢٠، ٢١، ٤٩
امير خان : ٥٥، ٥٦، ٦١
انوار الحق (ډاکټر) : ٢، ٤٥، ٤٦
اورنګ زيب : ٧٧، ٨١
* ايران : ٧٢
* باجوړ : ٣٨
بادشاه (اورنګ زيب) : ٥٥، ٥٦، ٥٨، ٥٩
بادي : ٥٧
* بدخشان : ٢٧
برېتش موزيم (م) : ٤٩
* بريلي : ٣١
* بګرامي : ٦١
* بنګاله : ٣١
بهادر خان : ٦٩، ٨١، ٨٢
بهادر شاه : ٧٧
بهرام : ٩، ١٥، ٥٥ تر ٦٢، ٧٧، ٨١

(c) ketabton.com: The Digital Library

پښتونوا عبدالرؤف: ۲، ۶، ۴۵، ۴۶
پردل خان ختک: ۷۹
پښاور: وګ: پېښور
پښتانهٔ (ن): ۳، ۴، ۱۵، ۲۲، ۲۵، ۳۱، ۶۸، ۷۱، ۷۲
پښتانهٔ شعراء (ک): ۲، ۵
پښتنو: وګ: پښتانهٔ.
پښتو (ژبه): الف، ب، ج، ۲، ۳، ۱۹، ۲۴، ۲۵، ۲۶، ۷۱، ۷۲، ۷۴، ۸۷
د پښتو ادب تاریخ (ک): ۲، ۶
پښتو اکېډیمي (م): ۶، ۷۹، ۸۹
پښتو ټولنه (م): ۵، ۶، ۷۸
د پښتو د پیاوړتیا او پرمختیا آمریت (م): ۵
پښتو ګرامر (ک): ۱
پښتون: وګ: پښتانهٔ.
پښتونخوا: ۴۹، ۷۰، ۷۲
پښتو نسخې د پښتونخوا او دنیا پهٔ کتابتونونو کښې (ک): ۷۸
* پېښور: د، ۲، ۵، ۶، ۲۳، ۵۱، ۵۶، ۵۷، ۶۱، ۶۲، ۷۹
پلاوړن: ۱، ۱۵، ۱۸، ۱۹
تاریخ ادبیات سرحد (ک): ۲، ۶
تاریخ مرصع (ک): ج، ۲، ۵ تر ۸، ۱۰ تر ۱۲، ۱۵ تر ۱۷، ۲۰ تر ۲۳، ۵۳، ۵۴، ۶۳، ۷۵، ۷۸، ۸۲ تر ۸۵، ۸۹، ۹۰
تذکرهٔ انتخاب یادګار (ک): ۲۲، ۷۰، ۸۹، ۹۱
تذکرهٔ تکملة الشعراء (ک): ۷۱
تذکرهٔ کاملان رامپور (ک): ۲۲، ۵۰، ۵۲، ۷۱، ۸۸، ۹۱
ترې بولاق: ۵۸، ۶۰، ۶۵
* تنګاړو: ۹۰
تواریخ مرصع (ک): وګ: تاریخ مرصع
* تورتګی: ۶۸
* تیراه: ۳۰
* تېړی: ۷۸
* جلال آباد: ۶۱
جم (پاچا): ۳۵، ۳۶
* جمرود: ۵۶
* جینا ګړ: ۶۲، ۶۵
(چاپ زی (م): ۲۳
* چلیکا (هنګل): ۷۲
* څلوزي: ۶۱
حبیبي، علامه عبدالحی: ۲، ۵
* حسن ابدال: ۴، ۱۰، ۶۴
حسن علیخان: ۷۷، ۸۳، ۸۴
حنفي (مذهب): ۲۵، ۸۷
حیات افغاني (ک): ۱
حیات خان، ډیټي: ۱، ۱۹
خالد خان: ۶۹
خان (اشرف خان): ۵۷
خان (خوشحال خان): ۲۴ تر ۲۷، ۵۷ تر ۵۹، ۸۰.
خان جنت مکان او جنت نښان (اشرف خان): ۵۴ تر ۵۸ تر ۶۰
خانزاده (شېدا): ۴۱، ۷۰، ۸۰
خانصاحب (اشرف خان) ۶۹، ۸۱
خان عالیشان (شېدا): ۷۱، ۷۲
خان علیین مکان (خوشال خان ختک): ۵۴، ۵۵، ۵۷، تر ۶۰، ۶۲
خان مرحوم (محمد افضل خان): ۷۶، ۷۷
خټک (ن): ۱۳، ۱۶ تر ۱۸، ۲۵، ۴۴، ۷۰، ۷۱، ۷۴، ۷۶، ۸۰، ۸۱
خواجه محمد خان: ۷۶
خورشید جهان (ک): ۱، ۹، ۱۰
خوشال خان ختک: ب، ج، ۱ تر ۴، ۹، ۱۱، ۱۶ تر ۱۸، ۲۵، ۲۷، ۵۴، ۵۵، ۷۴، ۷۷، ۸۰، ۸۱
خوشال خان (د افضل خان لمسی): ۱۰
* خیبرآباد: ۶۰، ۶۵

(c) ketabton.com: The Digital Library

* دکن : ۶۹
دیوان (د خوشال خان) (ک) : ۲۵
دیوان د سکندر خان (ک) : ۷۸، ۷۹
دیوان (د کاظم خان) ۵، ۷، ۱۱، ۱۲، ۱۶، ۱۷، ۲۵، ۲۹، تر ۳۰، ۳۴، ۴۲، ۴۴، ۴۵، ۴۸، ۴۹ تر ۵۲، ۷۲، ۷۳، ۸۵ تر ۸۷، ۸۹ تر ۹۱
دیوان کاظم خان شیدا (د همیش) (ک) : ۲، ۶
دیوان کاظم خان شیدا (د ډاکټر انوار الحق) : ۲، ۶
راجه رام سنګه : ۵۶
راجه نول رای : ۷۲
* رامپور : ۴، ۵، ۱۴، ۳۱، ۷۱
راورتي : ۱، ۱۲، ۱۷ تر ۱۹، ۲۳، ۴۹
رای مان سنګه دیوان : ۶۱
رحمت خان، حافظ : ۵۲
رشاد، پوهاند عبدالشکور : ۴، ۵، ۶
رښتین، پوهاند صدیق الله : ۲، ۶، ۱۱، ۱۵ تر ۱۷، ۱۹ تر ۲۱، ۲۳، ۴۸
رضا همداني : ۲، ۶
رفیع، حبیب الله : د
* ړوه : ۲۶، ۲۹، ۳۱، ۳۲، ۳۹ تر ۴۲
روهي ادب (ک) : ۳، ۶
د ریاست سوات کتب خانه (م) : ۵۰، ۷۲
زنځیری (لیک دود) : ۴۶

* سرای : ۵، ۱۳، ۱۴، ۱۷، ۱۸، ۲۷ تر ۳۱، ۴۴، ۵۳، ۵۶، ۵۷، ۶۴، ۶۵، ۷۷، ۸۰
سردار خان : ۷۴
سرفراز خان : ۴۸
سرور خان : ۷۴
* سرور مېله : ۵۳، ۵۸
* سرهند شریف : ۴، ۵
سعادت خان : ۷۴
سعدالله خان : ۷۷، ۷۸، ۸۳ تر ۸۵
سعید خان : ۱۴، ۲۱، ۶۴، ۶۵، ۸۴
سکندر خان ختک : ۶۶، ۶۷، ۷۸، ۸۱، ۸۴، ۸۹، ۹۰
سلیم : ۷۲
سلیمان : ۳۶
* سمه : ۳۸
* سوات : ۳۸
سید پهولا : ۵۶
سید علي محمد خان نواب : ۷۱، ۷۲
سیف الله : ۱۳، ۲، ۶۳، ۶۴، ۸۲، ۸۴
سیف خان : وګ : سیف الله
* شاله مار : ۶۷
* شاهجهان آباد : ۵۰، ۵۱
شاهداد خان : ۷۴
* شکی : ۵۴
شوق حافظ احمد علي : ۷۱
شوکت بخارایي : ۷۲
شهامت خان : ۵۶
شهباز خان (د خوشال بابا کونډی) : ۷۴
شهباز خان (د محبت پلار) : ۶۴
شهید خان (سعدالله خان) : ۷۷
* شیخ جیو (زیارت) ۵۸
شیدا، کاظم خان : الف، ب، ج، ا تر ۳۹، ۴۱، ۴۲، ۴۴ تر ۴۶، ۴۸ تر ۵۴، ۷۰ تر ۷۴، ۷۷، ۷۸، ۸۰، ۸۳، ۸۵ تر ۹۰
* شیدو : ۶۵
شیرعلیخان : ۷۴ تر ۷۶، ۸۵، ۸۹، ۹۰
شیرمحمد خان کنډه پور : ۱، ۹، ۱۹
* بنادي پور : ۵۴
د بنوونې او روزنې وزارت (م) : ۶
صائب تبریزي : ۷۲
* صوبه سرحد : ۲
صیف خان (هم وګ : سیف الله) : ۶۹، ۸۱، ۸۲
طائر، پروفیسر محمد نواز : ۳، ۶
ظفر خان : ۶۱

(c) ketabton.com: The Digital Library

عابد خان (د خوشال خان زوی): ۵۸
عابد خان (د شیدا اوستور): ۸، ۲۲، ۱۳،
۱۸ تر ۲۰، ۴۲، ۴۳، ۵۸، ۸۵
عبید خان: ۷۷، ۸۴، ۸۵
عثمان، ملا: ۵۷، ۵۸
* غالي د هر: ۵۶
غلام معصوم (پیر): ۵
غني کشمیری: ۷۲
فارسي (ژبه): ۷۱، ۷۲، ۷۴، ۸۸
فارغ بخاري: ۲، ۶
فتح الله: ۸، ۱۲، ۱۳، ۱۸، ۲۰، ۲۱، ۴۹
فرهنګ زبان و ادبیات پشتو (ک): ۲، ۶
فقیر جمیل بیګ: ۶۳، ۸۲، ۸۳، ۹۰
فیض الله خان، نواب: ۴، ۷۱
فیض علي: ۵۰، ۷۳
قاسم بیګ: ۵۰، ۷۳
* کابل: ۲، ۵، ۶، ۲۳، ۵۵، ۶۱، ۶۷،
۷۸، ۷۹
کابل پوهنتون (م): ۱۱، ۲۳
کابلی شاعر: ۷۳، ۸۸
کادی: ۵۷
کاظم (د سرای یوبد شاعر): ۴۴
د کاظم شیدا دیوان (د بهنوا) (ک): ۲، ۶، ۷۸
کاکاخیل، میا تقویم الحق: ۱۴
کامل، استاد دوست محمد خان مومند:
ج، ۲، ۳، ۵، ۷، ۹ تر ۱۵، ۱۹، ۲۲ تر
۲۴، ۴۸، ۵۱، ۷۸، ۷۹، ۸۸،
۸۹، ۹۱
* کتهیر: ۳۰، ۳۱
د کراچۍ ملي موزیم (م): ۵۱
* کرپه: ۶۱
* کشمیر: ۴، ۶۷
کلید افغاني (انګلیسي ژباړه (ک): ۱، ۱۸، ۱۹
* کمایون (غر): ۷۲
* کنعان: ۳۲، ۸۰
* کوز تاکال: د
ګلشن روه (ک): ۵، ۶
* ګوالیار (قلا): ۵۹، ۶۰
ګوهر: ۶۹
* لاچۍ: ۱۳، ۵۸، ۶۳ تر ۶۵،
۸۲، ۸۴
* لشکر: ۵۹، ۶۰
لښکر خان: ۷۷، ۸۷
* لنګر کوټ: ۵۶
لوی خان (د خوشال خان): ۵۸، ۵۹
مجمع الانساب (ک): ۷۴ تر ۷۶، ۷۸،
۷۹، ۸۲ تر ۸۶، ۸۹ تر ۹۱
محبت خان: ۶۴، ۸۲
محمد اربابان، ملک: ۶۱
محمد اشرف (د افضل خان زوی):
۱۳، ۲۱، ۶۴، ۶۵، ۷۷، ۸۳ تر ۸۴
محمد افضل خان: ۷۵ تر ۷۸ هم وګ:
افضل خان ختک.
محمد حسن: ۱۳، ۲۱، ۶۳ تر ۶۵، ۸۳،
۸۴
محمد سعید خان: ۶۳، ۶۴، ۷۷، ۸۳،
۸۴ هم وګ: سعید خان
محمد عابد: وګ: عابد خان.
محمد علي خان: ۱۰، ۱۳، ۲۱، ۶۳ تر ۶۵،
۷۷، ۷۸، ۸۲ تر ۸۴
محمد عماد خان: ۷۷، ۸۴، ۸۵
محمد فیض الله خان، نواب: ۸۸ هم وګ:
فیض الله خان.
محمدي صاحبزاده: ۵، ۴۲، ۸۵
مرهټه (ن): ۱۰
مغل (ن): ۵۸، ۶۲، ۶۸، ۸۱
ممریز خان: ۶۱
میا عمر: ۵۲
میا غلام حیدر (د اخونزاده): ۵۰، ۷۳
میا محمد: ۴۹
میا محمد عمر: ۴۲ هم وګ: میا عمر.

(c) ketabton.com: The Digital Library

میامحمدي : ۴۲ هم وګ : محمدي صاحبزاده .
میرمینایي : ۷۰
میکنزي : ۴۹
نادرشاه : ۷۱، ۷۲، ۷۸
ناصرسرهندي : ۷۲
نامدار : ۵۳، ۶۵
نبي آخر زمان : ۷۶
نسب نامه (ک) وګ : مجمع الانساب .
* نظام پور : ۵۴، ۵۸، ۶۰، ۶۲، ۶۴
نقشبندیه (طریقه) : ۵، ۲۵، ۸۷
* نوښهر : ۵۳
نیکبخته، بي بي : ۶۳، ۸۲
* نیلاب (غاښی) : ۵۵
وړمه (مجله) : ۱۱، ۲۳
* ولي : ۲۹، ۵۳
هجري، اشرف خان : ۱، ۳، ۱۶، ۸۰، ۸۱، ۸۹ هم وګ ، اشرف خان .
همېشخلیل : ۲، ۶، ۴۵، ۴۶، ۵۱، ۵۲
* هند : ۲۸، ۲۹ تر ۳۱، ۳۹، ۴۰، ۴۲، ۸۷
* هندوبار : ۳۱
* هندوستان : ۳۰، ۳۲، ۷۱، ۷۲، ۸۱
هندي (ن) : ۴، ۲۲
هېوادمل، زلمی : ۲، ۶
هیوز : ۱۲، ۱۷، ۱۸
۱۶۳۰ (ک) : ۲۲، ۲۳، ۷۹، ۸۹، ۹۱
یوسف : ۳۲
یونیورسټي بک ایجنسي (م) : ۵، ۶

(c) ketabton.com: The Digital Library

ANIC
B
1.237
RAF
5561

امان
دامان کتاب له خپرونو څخه
پیښور

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library